

Consiliul Național pentru Asistența Juridică
Garantată de Stat

GHID PRACTIC

PENTRU EVALUARE PSIHOLOGICĂ
ȘI AUDIEREA COPILULUI AFLAT ÎN CONTACT
CU SISTEMUL DE JUSTIȚIE

Ărina ȚURCAN

Această lucrare este publicată în cadrul proiectului „O calitate mai bună a asistenței juridice garantate de stat prestate copiilor”, implementat de către Consiliul Național pentru Asistența Juridică Garantată de Stat în parteneriat cu Reprezentanța UNICEF în Republica Moldova. Opiniile expuse în prezenta lucrare nu reflectă neapărat punctul de vedere al finanțatorilor. Răspunderea pentru conținutul lucrării revine în totalitate autorilor acesteia.

Autori: *Arina ȚURCAN*, magistrul în psihologie, avocată.

Responsabil de ediție: *Lilian DARII*, Director executiv al Consiliului Național pentru Asistența Juridică Garantată de Stat

© Toate drepturile asupra publicației sunt rezervate Consiliului Național pentru Asistența Juridică Garantată de Stat (CNAJGS).

Atât publicația, cât și fragmente din ea nu pot fi reproduse fără indicarea sursei.

CUPRINS

CAPITOLUL 1. EVALUAREA PSIHOLOGICA A COPIILOR VICTIME ȘI MARTORI AI INFRAȚIUNILOR	5
§ 1.1 Ce este evaluarea psihologică?	5
§ 1.2 Care sunt elementele caracteristice ale personalității copiilor victime?	6
§ 1.3 Cine poate efectua solicitarea pentru efectuarea evaluării psihologice?	7
§ 1.4 Model de cerere privind realizarea evaluării psihologice și acordarea asistenței specializate copilului victimă a infracțiunii de violență în familie	8
§ 1.5 Psihologul ce a realizat evaluarea psihologică a copilului poate fi audiat în cadrul cercetării judecătorești?	10
§ 1.6 Cum folosim evaluarea psihologică și explicațiile psihologului în argumentarea acțiunii civile înaintate în cadrul procesului penal?	11
§ 1.7 Este necesară audierea copilului victimă în procesul de examinare a acțiunii civile?	14
§ 1.8 Model de acțiune civilă	15
CAPITOLUL 2. AUDIEREA ÎN CONDIȚII SPECIALE A COPIILOR VICTIME SAU MARTORI AI INFRAȚIUNII	18
§ 2.1 Ce presupune audierea în condiții speciale a copiilor victime sau martori ai infracțiunii?	18
§ 2.2 Care copii pot fi audiați în condiții speciale?	19
§ 2.3 Când pot solicita avocații audierea în condiții speciale a copilului victimă/ martor?	20
§ 2.4 Model de cerere privind audierea părții vătămate minore în condiții speciale	20
§ 2.5 Cum are loc audierea în condiții speciale?	23
§ 2.6 Ce face intervievatorul în cursul audierii?	24
§ 2.7 Cine poate participa în calitate de intervievator?	25
§ 2.8 Care este rolul psihologului în cadrul audierii copilului în condiții speciale?	27
§ 2.9 Care este rolul reprezentantului legal în cursul audierii copilului victimă/martor al infracțiunii?	28
§ 2.10 Ce informații oferă avocatul înainte de audiere reprezentantului legal al copilului victimă/martor al infracțiunii?	29
§ 2.11 Care este timpul și durata audierii copilului victimă/martor al infracțiunii?	31
§ 2.12 Cine este responsabil de audierea copilului victimă în condiții speciale?	31
§ 2.13 Cine realizează pregătirea copilului pentru audiere?	32
§ 2.14 Cum se desfășoară audierea copilului victimă/martor al infracțiunii?	33
§ 2.15 Cum sunt consemnate și păstrate declarațiile copilului ce a fost audiat în condiții speciale?	35

§ 2.16 În ce condiții poate avea loc audierea suplimentară sau repetată a copilului victimă/martor al infracțiunii?	36
§ 2.17 Model de obiecții împotriva cererii cu privire la audierea repetată a părții vătămate minore	37
CAPITOLUL 3. AUDIEREA COPILOR ÎN CAZURILE NON-PENALE . . .	41
§ 3.1 În ce cazuri non-penale se solicită prezența copilului în instanță?	41
§ 3.2 De la ce vârstă copilul poate fi audiat în ședința de judecată?	42
§ 3.3 Cum își exercită copilul dreptul la opinie în procedurile extrajudiciare?	42
§ 3.4 Model de cerere cu privire la eliberarea avizului-concluzie	44
§ 3.5 Cum are loc ascultarea opiniei copilului în procesele non-penale?	45
§ 3.6 Model de cerere cu privire la ascultarea opiniei copilului în conformitate cu art. 218 CPC	46
§ 3.7 Care sunt etapele ascultării copilului?	47
ANEXE	50
BIBLIOGRAFIE	52

Capitolul 1.

EVALUAREA PSIHOLOGICĂ A COPIILOR VICTIME ȘI MARTORI AI INFRAȚIUNILOR

§ 1.1 Ce este evaluarea psihologică?

Evaluarea psihologică este un proces ce implică un scop bine precizat și o serie de variabile specifice situației. În procesul de evaluare psihologică se utilizează instrumente și metode diverse, cum ar fi testarea psihologică, interviul, observația etc.

Evaluarea psihologică se realizează de către psihologi specializați pe anumite domenii sau categorii de beneficiari (ex. psihologi specializați în asistența copiilor victime ale abuzului sau victime ale traficului și exploatarea sexuală etc.).

Evaluarea psihologică a copiilor victime și/sau martori ai infracțiunilor poate include:

- stabilirea particularităților individuale ale copilului: emoțional, motor, cognitiv, verbal, social etc., identificarea punctelor forte și a necesităților speciale de dezvoltare a copilului;
- istoria dezvoltării copilului înainte și după trauma survenită în urma infracțiunii;
- rezumatul circumstanțelor și secvențelor traumei provocate prin infracțiune, cum ar fi: circumstanțele traumei, participanții, secvențele evenimentelor, modul în care copilul a fost implicat, disponibilitatea părinților și a altor persoane apropiate de a acorda suport copilului, secvențele posttraumatice etc. Psihologul poate obține informații cu referire la circumstanțele și secvențele traumei și din relatările experiențelor traumatice de către copil, care se pot realiza prin intermediul jucăriilor, desenului și altor materiale evocative;
- informații relevante cu referire la interacțiunea dintre părinte și copil sau alte persoane care pot acorda suport victimei. Evenimentele traumatice pot avea un impact de alienare (denaturare) a relației părinte-copil. În aceste condiții, relația părinte-copil poate fi agravată la modul negativ de circumstanțe externe, cum ar fi implicarea sistemului de justiție sau plasamentul copilului în structura de protecție socială. În procesul de evaluare psihologul îi poate ajuta pe copil și părinți să-și înțeleagă propriul comportament și să facă recomandări pentru îmbunătățirea relației. Totodată, analiza contextului familial ajută în determinarea ariilor de reziliență și vulnerabilitate în recuperarea posttraumatică;
- recomandări ce vizează programul de recuperare terapeutică și evitarea punerii ulterior în pericol sau retraumatizării.

Evaluarea psihologică se finalizează cu întocmirea unui **raport de evaluare psihologică**.

Raportul de evaluare psihologică conține rezumatul fiecărui tip de evaluare, cu formularea concluziilor și recomandărilor corespunzătoare, precum și concluzia generală a măsurilor de intervenție și a serviciilor de suport necesare pentru asistarea și reabilitarea copilului victimă sau martor al infracțiunii.

Urmare a evaluării psihologice a copiilor victime sau martori ai infracțiunilor, psihologul se poate expune asupra următoarelor aspecte:

- dacă simptomele descrise în raportul de evaluare se încadrează în categoria stresului posttraumatic și caracterizează copiii cu un grad mediu sau înalt de traumatizare psihică, inclusiv copiii care au fost abuzați sexual, fizic sau emoțional;
- dacă declarațiile copilului reprezintă descrierea faptelor real trăite sau au fost influențate de alte persoane;
- dacă copilul conștientizează evenimentul traumatic și consecințele acestuia.

Raportul de evaluare psihologică poartă un caracter confidențial și poate fi prezentat solicitantului (ex. procurorului, autorității tutelare), reprezentantului legal sau organului de urmărire penală, instanței de judecată.

Rezultatele evaluării psihologice se pot pune la dispoziția instanței pentru a forma o viziune de ansamblu cu privire la gradul de dezvoltare a copilului, impactul traumei determinat de infracțiunea asupra copilului, durata și specificul recuperării terapeutice și evitarea punerii ulterior în pericol sau retraumatizării.

§ 1.2 Care sunt elementele caracteristice ale personalității copiilor victime?

Fiind vulnerabili fizic și emoțional, copiii pot deveni cu ușurință victime ale violenței în familie, traficului de copii, infracțiunii cu caracter sexual, infracțiunii contra patrimoniului etc.

Ca urmare a experiențelor traumatizante, copiii victime ale infracțiunilor cu caracter sexual, traficului de copii suferă de o tulburare recunoscută în psihologie ca *sindromul traumei*.

Sindromul traumei decurge în trei etape:

1. **etapa afectogenă**, care creează copilului încordare emoțională, frică, anxietate și confuzie;
2. **etapa de adaptare emoțional-cognitivă**, ce presupune procesarea interioară a evenimentului psiho-traumatizant, cu interpretarea celor întâmplate;
3. **etapa neurotică**, ce coincide cu desfășurarea procedurilor judiciare și de urmărire penală, asociindu-se cu factori psiho-traumatizanți suplimentari generați de interacțiunea cu sistemul de justiție.

Ca rezultat al infracțiunii, comportamentul copiilor victime poate fi afectat în așa măsură încât el nu va mai fi capabil să reacționeze așa cum ar reacționa o persoană de vârstă sa, care nu a trecut printr-o experiență traumatică asemănătoare.

Sub aspect psihologic, urmările traumei pot condiționa apariția și instalarea sentimentului de frică, anxietate, subestimare, somn dereglat, probleme cu alimentația, stări obsesiv compulsive, stres posttraumatic, idei suicidale, încercări suicidale (tentative de suicid), suicide, nivel de agresivitate înalt etc. Prin infracțiune, victimei i se poate cauza moartea sau infirmitatea fizică. Pentru a camufla și alina trăirile interioare cauzate de traumă, victimele infracțiunii pot recurge la abateri comportamentale (ex. fumat, relații sexuale neprotejate, relații sexuale cu parteneri multipli).

În calitate de avocați trebuie să cunoaștem că victima infracțiunii trece printr-un stres posttraumatic care se manifestă pe un termen de 3-6 luni după producerea evenimentului traumatic, însă extinderea în timp poartă un caracter individual pentru fiecare copil.

Stresul posttraumatic este o reacție emoțională în urma trăirii unui șoc și/sau suferințe.

Copilul care a trăit stresul posttraumatic se caracterizează prin trăiri profunde de frică, groază, gânduri obsesive, neputință de a schimba ceva.

Sinteza opiniilor reflectate în literatura de specialitate ne permite să enunțăm următorii posibili indicatori comportamentali ai copiilor victime:

- excitabilitate și iritabilitate;
- reacție nestăpânită la excitanți bruști;
- fixare pe circumstanțele evenimentului traumatic;
- fugă de realitate;
- predispoziție pentru reacții agresive necontrolate etc.

În calitate de avocați trebuie să cunoaștem că recuperarea copiilor care au fost traumatizați prin infracțiune este un proces îndelungat în care este nevoie atât de timp, cât și de asistență de specialitate.

§ 1.3 Cine poate efectua solicitarea pentru efectuarea evaluării psihologice?

Evaluarea psihologică se realizează în baza unei cereri scrise depuse de reprezentantul legal al copilului care nu a împlinit vârsta de 18 ani, solicitării instituției de învățământ sau a autorității tutelare, dar și la demersul scris al procurorului sau la cererea avocatului (la cerere urmează a fi anexată dovada ce confirmă dreptul de reprezentare a copilului, imputernicirile avocatului și cererea/acordul reprezentantului legal pentru efectuarea evaluării psihologice).

Recomandăm avocaților să solicite serviciilor de asistență psihologică efectuarea unei **evaluări psihologice** dacă se va considera că ar fi utilă în procesul de apărare a copilului victimă sau martor în procesul penal. Asemenea evaluări se pot solicita la următoarele servicii specializate în asistența copiilor victime ale abuzului, traficului și exploatării sexuale:

- **Centrul Național de Prevenire a Abuzului Față de Copii** (adresa: Calea Ieșilor nr.61/2, Chișinău, MD 2069 Republica Moldova, tel.: (+373) (22) 75-88-06, (22) 75-67-87). Centrul Național de Prevenire a Abuzului Față de Copii este un serviciu de nivel republican, specializat în evaluarea și asistarea copiilor victime ale abuzului;
- **Centrul Internațional „La Strada”** (adresa: mun. Chișinău, C.P. 259, tel.: (+373) (22) 23-49-06, fax (+373) (22) 23-49-07). Centrul **Internațional „La Strada”** este un serviciu specializat în evaluarea și asistarea victimelor traficului de ființe umane și ale exploatării sexuale.

În solicitarea adresată serviciului de asistență psihologică urmează a fi specificate:

- circumstanțele relatate de copil cu referire la infracțiuni, agresiuni, violențe sau rele tratamente;
- ce acțiuni doriți să întreprindă serviciul solicitat (ex. să realizeze evaluarea psihologică a copilului în vederea confirmării sau infirmării faptului de abuz; să acorde asistență psihologică copilului prin includerea într-un program de terapie, să evalueze copilul martor etc.);
- întrebările către psiholog (după caz);
- date cu referire la locul aflării copilului (ex. copilul locuiește cu mama în satul X sau copilul este plasat în Centru de plasament Y);
- datele de contact ale reprezentantului legal al copilului și ale avocatului.

Pentru pezrfectarea cererii, se recomandă următorul model¹.

§ 1.4 Model de cerere privind realizarea evaluării psihologice și acordarea asistenței specializate copilului victimă a infracțiunii de violență în familie

¹ Modelele de cereri prezentate în acest Ghid sunt concepute ca un instrument de ghidare a avocaților ce acordă asistență juridică garantată de stat copiilor aflați în interacțiune cu sistemul de justiție. Pentru acordarea unei asistențe juridice calificate, se recomandă adaptarea conținutului cererii și identificarea instituției/serviciului de asistență în funcție de problema clientului. Circumstanțele și datele de identitate folosite în modelele de cerere nu reprezintă persoane și fapte reale și au fost selectate cu titlul de exemplificare.

Președintele Centrului Național
de Prevenire a Abuzului Față de Copii
Adresa juridică: mun. Chișinău, Calea Ieșilor nr.61/2
Solicitant _____
Avocat/ă _____
ce reprezintă interesele _____
Adresa juridică _____

CERERE
privind realizarea evaluării psihologice și acordarea asistenței specializate
copilului victimă a infracțiunii de violență în familie

În procedura Judecătoriei Botanica, mun. Chișinău se află în examinare cauza penală nr. _____ cu privire la învinuirea lui **Tărnăcop Feodosiu** în comiterea infracțiunii prevăzute de **art.201¹** Cod penal al RM (Violența în familie). Minora **Tărnăcop Agafița** este recunoscută în calitate de parte vătămată în dosarul de violență în familie. În baza deciziei coordonatorului Oficiului Teritorial Chișinău al CNAJGS nr. __ din data de 15.05.2015, subsemnatul/a a fost desemnat pentru acordarea asistenței juridice calificate părții vătămate **Tărnăcop Agafița**.

Din informațiile obținute în cadrul interviului primar cu clientul/a am aflat că minora **Tărnăcop Agafița** a fost abuzată fizic și emoțional de tatăl ei, **Tărnăcop Feodosiu**. Copilul l-a caracterizat pe tatăl său drept consumator de alcool și extrem de violent. Minora a relatat că de mică a fost martoră la scenele de violență între părinți, ceea ce i-a dezvoltat o frică deosebită față de tată. Din fragedă copilărie a fost expusă riscului de a fi pedepsită, tatăl aplicând un stil autoritar și abuziv față de copil (îi aplica diverse pedepse, pentru orice motiv real sau imaginar). Copilul susține că se simțea neajutorată și atunci când tatăl o agresa fizic, neputând întreprinde practic nimic pentru a se proteja de comportamentul abuziv al acestuia, deoarece a învățat că nu poate minimiza, controla sau stopa cumva acțiunile distructive ale lui.

În prezent copilul este plasat în Centrul de plasament situat pe adresa: _____, tel./fax _____.

În cadrul procesului penal, în interesele copilului **Tărnăcop Agafița** a fost înaintată o acțiune civilă, prin care solicităm achitarea daunelor morale în sumă de 50000 lei. În motivarea acțiunii civile am indicat că acțiunile culpabile ale tatălui său au provocat copilului suferințe psihice și au condus la imposibilitatea efectuării acțiunilor curente, inclusiv a limit dreptul la educație, dezvoltare personală și viață privată. În vederea probării caracterului și gravității suferințelor psihologice, depunem prezenta solicitare.

Reieșind din circumstanțele de fapt descrise mai sus,

SOLICITĂM:

1. Să realizați evaluarea psihologică a copilului **Tărnăcop Agafița**, pentru a determina gradul de traumatizare psihologică a copilului.

2. În raportul de evaluare psihologică solicităm să ne oferiți răspuns la următoarele întrebări (în limita posibilităților):

- care este gradul de traumatizare psihică a copilului?
- în ce mod copilul victimă percepe evenimentul traumatic și dacă conștientizează consecințele acestuia?
- declarațiile copilului reprezintă descrierea unor fapte real trăite sau au fost influențate de alte persoane?

3. Să o includeți pe minora **Tărnăcop Agafița**, victimă a abuzului fizic, într-un program de recuperare psihologică.

4. Să ne informați dacă există necesitatea unei intervenții psihoterapeutice de lungă durată.

În cazul în care vă pot oferi detalii suplimentare, vă rog să mă contactați telefonic la următorul număr de telefon _____ sau pe adresa de e-mail:

_____.

La cerere anexez:

1. Copia deciziei privind acordarea asistenței juridice calificate;
2. Copia mandatului.

Avocat/ă _____

_____ 2015

§ 1.5 Psihologul ce a realizat evaluarea psihologică a copilului poate fi audiat în cadrul cercetării judecătorești?

Psihologul care a efectuat evaluarea psihologică a copilului urmează să fie audiat în calitate de specialist în cadrul cercetării judecătorești. În procesul penal, psihologul are calitate de specialist, posedând cunoștințe despre dezvoltarea copilului, tehnici de asistență a acestuia și este invitat în instanța de judecată pentru a face concluzii.

Audierea psihologului în calitate de specialist în instanța de judecată se poate realiza la inițiativa procurorului, prin includerea acestuia în lista probelor, sau la cererea avocatului părții vătămate, dacă acest lucru nu a fost solicitat de către procuror.

În cererea avocatului prin care se solicită audierea psihologului în calitate de specialist se recomandă a fi indicate și următoarele aspecte:

- condițiile și durata de realizare a evaluării psihologice a copilului victimă a infracțiunii;
- experiența de muncă a psihologului și cunoștințele/deprinderile speciale pentru acordarea ajutorului necesar instanței;
- condițiile de realizare a programului de reabilitare psihologică.

Înainte de începerea audierii psihologului în calitate de specialist, instanța de judecată stabilește identitatea și competența specialistului, domiciliul lui, precum și în ce relații se află cu persoanele care participă la acțiunea respectivă. Atestarea cunoștințelor în domeniul psihologiei și a deprinderilor speciale se face prin prezentarea ordinului de angajare a psihologului în cadrul instituției ce a efectuat evaluarea psihologică sau prin actul ce certifică dreptul de liberă practică. După legitimarea specialistului, instanța îi explică psihologului drepturile și obligațiile și îl previne de răspunderea pentru refuzul sau eschivarea de a-și îndeplini obligațiile.

În procesul de audiere a psihologului în calitate de specialist, se recomandă avocaților să formuleze întrebări pentru elucidarea următoarelor aspecte:

1. Când și în ce condiții a fost realizată evaluarea psihologică a copilului victimă?
2. Care sunt indicatorii ce au permis stabilirea gradului de traumatizare psihologică a copilului în urma abuzului (sexual, fizic, emoțional)?

3. Ce metode psiho-diagnostice au fost aplicate de psiholog pe parcursul realizării evaluării psihologice?

4. Care au fost trăirile și indicatorii comportamentali ai copilului pe parcursul evaluării psihologice?

5. Care era starea psihologică a copilului victimă la începutul procesului de evaluare și cum a evaluat pe parcurs?

6. Care este atitudinea copilului victimă față de persoana ce are statut de inculpat?

7. Nivelul de dezvoltare intelectuală și socială a copilului victimă corespunde vârstei?

8. Declarațiile copilului reprezintă descrierea unor fapte real trăite sau au fost influențate de alte persoane?

9. În ce mod experiența traumatică cauzată prin infracțiune poate afecta dezvoltarea și afirmarea ulterioară a copilului?

10. Dacă există necesitatea unei intervenții psihoterapeutice de lungă durată?

Elucidarea acestor aspecte va putea oferi instanței o viziune clară cu referire la procesul de evaluare psihologică, precum și va completa concluziile expuse de specialist în raportul de evaluare psihologică.

§ 1.6 Cum folosim evaluarea psihologică și explicațiile psihologului în argumentarea acțiunii civile înaintate în cadrul procesului penal?

Unul dintre drepturile procesuale ale victimei este de a pleda privitor la prejudiciul care i s-a cauzat prin înaintarea acțiunii civile în procesul penal și recunoașterea ei ca parte civilă.

Acțiunea privind repararea prejudiciului cauzat prin infracțiune este, în esență, o instituție de drept civil, însă ea poate deveni o instituție a dreptului procesual penal, în măsura în care este exercitată în cadrul unui proces penal.

În raport cu această particularitate, acțiunea privind repararea prejudiciului cauzat copilului victimă, exercitată în procesul penal, nu poate avea ca obiect decât repararea prejudiciului moral cauzat prin infracțiune și a celui material, dacă este cazul.

Atunci când apărăm interesele copilului victimă a unei infracțiuni, cu certitudine ne punem întrebarea: poate avea acest copil o viață normală după trauma produsă prin infracțiune? Literatura de specialitate menționează că șansele de reabilitare depind de personalitatea victimei, vârsta acesteia, existența/lipsa persoanelor de suport, calitatea asistenței primite după producerea infracțiunii și de mulți alți factori. Unele victime își revin total ori parțial, există însă și multe situații în care victimele suportă consecințe grave și iremediabile.

Pentru a fi expliciti și a oferi instanței o claritate, se recomandă avocaților, la etapa pregătirii proiectului acțiunii civile ce urmează a fi intentată în cadrul procesului penal, să se documenteze cu referire la consecințele și efectele infracțiunii asupra copilului. Aceasta implică inclusiv solicitarea sau studierea minuțioasă (în cazul în care evaluarea psihologică a fost solicitat de către organul de urmărire penală) a evaluării psihologice a copilului.

Analiza consecințelor rezultate din infracțiune devine utilă avocatului la identificarea strategiei de caz cu referire la argumentarea prejudiciului moral și material (dacă este cazul) rezultat din infracțiune.

Dacă în privința prejudiciului patrimonial lucrurile sunt clare, cât privește prejudiciul moral, chiar dacă este un capăt de cerere tot mai des invocat în practica judiciară, trebuie să recunoaștem că deseori avocații întâlnesc dificultăți în determinarea cuantumului (sumei) acestuia și a administrării probelor.

Aceste obstacole apar și din cauza că legislația nu oferă nicio formulă de calcul matematic al prejudiciului moral, stabilirea cuantumului despăgubirilor morale rămânând la libera discreție a instanței.

Aplicabilitatea principiului de apreciere de către instanță a mărimii despăgubirii acordă judecătorilor libertatea de a cuantifica după intima convingere mărimea despăgubirii morale pentru victimă. Respectiv, la determinarea mărimii despăgubirii pentru prejudiciul moral instanța nu este legată de sumele numite de părți sau de explicațiile date de experții aduși de aceștia. Având la bază circumstanțele relevante ale pricinii, la stabilirea mărimii despăgubirii instanța de judecată urmează să acorde victimei acea sumă care îi poate oferi o satisfacție echitabilă.

Caracterul vag al criteriilor legale de determinare a mărimii despăgubirii conduce la determinarea, cu titlu de despăgubiri morale, a unor sume simbolice, comparativ cu cele acordate de CtEDO.

De fapt, la înaintarea acțiunii civile în procesul penal nici avocatului/reprezentantului legal al victimei minore nu îi este simplu să determine care este suma cerută cu titlu de despăgubiri pentru prejudiciul moral.

Evident, ar fi imposibil să cuantificăm și să stabilim o formulă matematică pentru calculul suferințelor psihice ale unui copil victimă. Chiar dacă legislația nu stabilește formula matematică aplicabilă la determinarea compensației, instanțele de judecată nu pot determina **arbitrar sau nejustificat** despăgubiri. Astfel, instanțele de judecată au datoria de a studia minuțios toate aspectele relevante pe caz, inclusiv caracterul infracțiunii săvârșite asupra copilului, intensitatea și durata suferințelor fizice și psihice, consecințele și efectele traumei asupra victimei referitor la care se poate expune psihologul prin evaluarea psihologică. În acest sens, se recomandă avocaților să atragă atenția instanței asupra acestor indicatori, astfel încât victima să poată obține o satisfacție echitabilă.

Practica judiciară națională arată că, cu cât victima este mai tânără, cu atât se majorează quantumul despăgubirilor morale dacă, ca urmare a infracțiunii, copilul va rata experiențele normale ale vieții. Atunci când reprezentați interesele unui copil victimă a violului, pentru a obține o satisfacție echitabilă pentru client, se recomandă să atrageți atenția instanței că victimei îi sunt reduse șansele de căsătorie din cauza traumei psihice suferite, că ar putea rata posibilitatea unei educații superioare din cauza dificultăților de concentrare, că dezvoltarea unor complexe psihologice ar putea împiedica afirmarea victimei în carieră².

Ca urmare a infracțiunii, copilul victimă poate suferi o schimbare a personalității care se poate manifesta prin diminuarea inteligenței, dereglări emoționale și volitive. Dacă vătămarea afectează personalitatea victimei, aceasta justifică majorarea despăgubirii. Suferințele psihice și dereglările de personalitate pot fi probate prin raportul de evaluare psihologică și prin explicațiile psihologului ce a consultat și asistat victima, pe care vă recomandăm să-l chemați în instanță în calitate de specialist.

În planul de audiere a psihologului cu referire la suferințele psihice ale copilului, vă recomandăm să abordați următoarele aspecte:

- care este gradul de durere și suferință suportate de victimă în urma infracțiunii?
- care a fost durata și natura programului de asistență psihologică în care a fost implicată victima?
- care este durata și natura programului de reabilitare psihologică pe care trebuie să-l urmeze victima?
- care este cea mai serioasă vătămare pe care a suferit-o victima?
- care sunt dizabilitățile cu care a rămas victima?
- în ce măsură victima nu a putut duce o viață obișnuită urmare a consecințelor survenite după producerea infracțiunii?

² Poalelungi M., Belei E., Sîrcu D., Manualul judecătorului pe cauze civile, Ediția a II-a, Chișinău, 2013, pag. 1031-1071.

- în ce măsură victima abuzului sexual a păstrat capacitatea de reproducere și care sunt șansele să aibă o viață conjugală normală?

Atunci când apărați un copil victimă a unei infracțiuni sexuale sau de violență în familie, se recomandă să vă adresați la **Centrul Național de Prevenire a Abuzului Față de Copii** pentru a solicita efectuarea unei evaluări psihologice a copilului. Centrul Național de Prevenire a Abuzului Față de Copii este un serviciu de nivel republican, specializat în evaluarea și asistarea copiilor victime ale abuzului. Evaluarea psihologică a copilului victimă poate fi efectuată și de Serviciul de asistență psihopedagogică, psihologul școlar.

Pentru a facilita lucrul avocaților pe cauzele în speță, prezentăm lista și datele de contact ale serviciilor specializate în asistarea copiilor victime (a se vedea Anexa nr.1), și un model de acțiune civilă la pct. 1.8 al prezentei lucrări.

§ 1.7 Este necesară audierea copilului victimă în procesul de examinare a acțiunii civile?

Sarcina avocatului care apără interesele copilului victimă este de a dovedi prin probe circumstanțele pe care le invocă drept temei al pretențiilor.

Sarcina probației devine mult mai dificilă în cazul suferințelor psihice. Suferințele psihice sunt greu sau uneori imposibil de demonstrat. Astfel, pentru a convinge instanța de suferințele psihice ale victimei minore, recomandăm avocaților să descrie detaliat trăirile copilului. La descrierea suferințelor psihice se recomandă să faceți trimitere la raportul de evaluare psihologică în care sunt descrise suferințele victimei, declarațiile copilului, declarațiile martorilor în partea ce se referă la suferința copilului.

Așa cum a fost specificat mai sus, copiii fiind vulnerabili deseori devin victime ale infracțiunilor cu caracter sexual, de trafic sau care implică acte de violență. Copilul victimă a infracțiunilor descrise se află într-o situație de victimitate, ce determină apariția *sindromului traumei*. Prin actele de violență se poate afecta sănătatea psihologică a copilului, generând depresii, sentimentul de frică, anxietate, subestimare, somn dereglat, dereglări ale alimentației, stări obsesiv compulsive, stres posttraumatic, ideeație suicidală, nivel de agresivitate înalt etc. Aceste tulburări pot prejudicia în cel mai serios mod integritatea psihică a copilului, dar și modul de interacțiune și comunicare cu oamenii din jur.

În cazul audierii suplimentare a victimei minore în ședința de judecată, copilul va fi retraumatizat și va întâlni dificultăți în relatarea rețăirilor sale. Internalizarea rolului de victimă, cât și lipsa suportului afectiv din partea familiei poate determina la copil labilitate emoțională, inhibiție atât la nivel comportamental, cât și cognitiv. Astfel, repovestirea și relatarea detaliată a suferințelor fizice și psihice suferite determină reactualizarea memoriei traumatizante ce poate avea aceeași valoare emoțională ca și infracțiunea propriu-zisă.

Reieșind din cele enunțate, pentru a proteja psihicul și interesul superior al copilului, se recomandă avocaților să depună toată diligența pentru a evita audierea repetată sau suplimentară a copilului victimă în cadrul examinării acțiunii civile și să facă uz de declarațiile martorilor care ar putea să descrie retrăirile victimei. Astfel, în calitate de martor pot fi chemați părinții copilului, alte persoane care îngrijesc sau interacționează cu copilul, profesorii, prietenii etc. Atunci când instanța audiază în calitate de martori persoanele indicate mai sus, se recomandă să formulați întrebări care să releve stilul de viață al copilului, speranțele și așteptările până și după săvârșirea infracțiunii, precum și gradul de socializare cu colegii, reușita școlară până și după infracțiune.

În planul de audiere a martorului cu referire la suferințele psihice ale copilului se recomandă să abordați următoarele aspecte:

- care au fost suferințele suportate de victimă în urma infracțiunii?
- care a fost durata și natura tratamentului medical prin care a trecut victima?
- ce schimbări au apărut în comportamentul și programul cotidian al victimei după infracțiune?
- în ce măsură trauma provocată prin infracțiune a afectat programul școlar sau alte activități ale victimei?
- în ce măsură victima nu a putut duce o viață obișnuită ca urmare a consecințelor infracțiunii?

§ 1.8 Model de acțiune civilă

Judecătoria _____

Reclamant: Tărnăcop Agafița, parte vătămată minoră,
în numele căreia acționează Tărnăcop Apolinaria,
reprezentant legal al copilului

Avocat/a reclamantei _____
sediul _____

Părât: **Veveriță Feodosiu**,
inculpat aflat în arest în Penitenciarul nr.13, mun. Chișinău
Adresa: _____

ACȚIUNE CIVILĂ

privind încasarea prejudiciului moral cauzat prin infracțiune

Subsemnata, **Tărnăcop Apolinaria**, acționând în apărarea drepturilor și intereselor legitime ale victimei minore **Tărnăcop Agafița**, solicit instanței de judecată:

1. minora **Tărnăcop Agafița** să fie recunoscută parte civilă în procesul penal nr. _____, în care figurează în calitate de inculpat **Veveriță Feodosiu**, la moment aflat în arest la Penitenciarul nr.13 din mun. Chișinău;

2. să fie dispus ca prezenta acțiune civilă să fie examinată în cadrul procesului penal nr. _____ privind învinuirea lui **Veveriță Feodosiu** în comiterea infracțiunilor prevăzute de art.171 alin.(3) lit.a) și lit.b) și art.172 alin.(3) lit.a) examinată de Judecătoria Caușeni, având completul de judecată în următoarea componență:

3. să fie obligat inculpatul **Veveriță Feodosiu** să achite în folosul părții civile **Tărnăcop Agafița** suma de **100 000** (una sută mii) **lei**, cu titlul de daune morale pentru prejudiciul moral suferit de copil ca urmare a infracțiunii săvârșite asupra sa.

MOTIVELE ACȚIUNII CIVILE SUNT URMĂTOARELE:

În fapt, inculpatul **Veveriță Feodosiu**, fiind concubinul mamei părții vătămate minore, **Tărnăcop Agafița**, profitând de imposibilitatea de a se apăra din cauza vârstei fragede, pe parcursul a trei ani a supus-o abuzurilor sexuale, actele acestuia fiind calificate ca viol, acte sexuale perverse și alte acțiuni cu caracter sexual.

Veveriță Feodosiu este acuzat de Procuratura Căușeni în comiterea infracțiunilor prevăzute de art.171 alin.(3) lit.b) și art.172 alin.(3) lit.a) și lit.a¹) Cod penal, minora **Tărnăcop Agafița** fiind recunoscută în calitate de parte vătămată în cadrul acestui dosar. Faptele comise de către inculpat asupra fiicei minore a sunt clasificate de către legiuitor ca infracțiuni deosebit de grave.

Ca urmare a faptelor comise asupra ei, partea vătămata **Tărnăcop Agafița** a avut suferințe fizice și psihice mari, care i-au cauzat o trauma enormă și profundă. În prezent, partea vătămată necesită asistență îndelungată pentru recuperare. Suferințele psihologice suportate de minoră sunt confirmate și prin raportul de evaluare psihologică, anexat la materialele cauzei (f. d. XXX) prin care se concluzionează ca „*starea psihică a părții vătămate este marcată de sindromul posttraumatic, cu afectarea stării emoțional-volitiv, relaționale și celei sexuale*”, dar și prin alte probe anexate în dosarul penal și cercetate în instanța de judecată.

În vederea recuperării simptomelor stresului posttraumatic, partea vătămată **Tărnăcop Agafița** necesită recuperare psihoterapeutică de lungă durată, fapt confirmat de recomandările expuse de psiholog în raportul anexat la materialele cauzei. În contextul celor expuse, considerăm că suma de 100.000 (una sută mii) lei, pe care o solicităm în calitate de despăgubiri morale, este justificată și ar putea aduce o satisfacție echitabilă părții vătămate pentru suferințele pe care le-a suportat urmare a infracțiunii.

Având în susținere prevederile art.1422 alin.(1), art.1423 alin.(1) CC al RM, subliniem că, la determinarea mărimii compensației pentru prejudiciul moral cauzat copilului victimă în mărime de 100.000 lei, am reieșit din gravitatea și caracterul suferințelor, starea de stres și frustrare suportate atât la momentul producerii infracțiunii, cât și după, precum și de măsura în care această compensare poate aduce satisfacție victimei.

Potrivit Rezoluției Consiliului Europei nr.(75) 7 cu referire la repararea prejudiciului în caz de leziuni corporale și de deces³, victima trebuie despăgubită pentru prejudiciul estetic, durerile fizice și suferințele psihice. Acestea din urmă includ, în ceea ce ține de victimă, diferite dereglări și neplăceri, cum ar fi bolile, insomniile, sentimentul de inferioritate, diminuarea plăcerilor vieții cauzate în special de imposibilitate de a se angaja în anumite activități de agrement (Principiul 11). Potrivit Raportului de evaluare psihologică, starea psihică a victimei este marcată de sindromul posttraumatic, cu afectarea sferei volitive, relaționale și celei sexuale. În lipsa unei asistențe specializate, victima ar putea întâlni dificultăți în stabilirea relațiilor de cuplu.

În susținerea prezentei cereri, facem trimitere la jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, care stabilește unele principii de ordin general aplicabile cu privire la prejudiciul moral. În concepția Curții, aceasta reprezintă repararea „stărilor de neliniște, de disconfort și de incertitudine ce rezultă din acea încălcare”⁴ ori „a sentimentelor de neputință și de frustrare generate de deposedarea ilegală a reclamantului de un bun”⁵. Instanța europeană a precizat că scopul sumelor stabilite cu titlu de satisfacție echitabilă este exclusiv acela de a-i acorda reclamantului o reparațiune pentru prejudiciul pe care acesta l-a suferit, ce constituie o consecință a încălcării constatate⁶.

În drept, ne întemeiem pretențiile pe prevederile art.58 alin.(4), art.219 din Codul de procedură penală, art.1422 și art.1423 din Codul civil al Republicii Moldova.

_____2015

Reprezentantul/a părții vătămate

Târnăcop Apolinaria _____

³ Rezoluția Consiliului Europei nr.(75) 7 relativă la repararea prejudiciului în caz de leziuni corporale și de deces (adoptată de către Comitetul de Miniștri la 14 martie 1975 la a 243-a reuniune a Delegațiilor Miniștrilor).

⁴ Comingersoll S.A. c. Portugaliei, § 29, cererea nr.35382/97, CEDO 2000-IV.

⁵ Scordino c. Italiei (Nr.3), § 42, cererea nr. 43662/98, CEDO 2000-IV.

⁶ Selcuk și Asker c. Turciei, § 106.

Capitolul 2.

AUDIEREA ÎN CONDIȚII SPECIALE A COPIILOR VICTIME SAU MARTORI AI INFRAȚIUNII

§ 2.1 Ce presupune audierea în condiții speciale a copiilor victime sau martori ai infracțiunii?

Pentru a proteja copiii cu statut de victime sau martori în cauzele penale privind infracțiunile cu caracter sexual, privind traficul de copii sau violența în familie, precum și în alte cazuri în care interesele justiției sau ale minorului o cer, dar și pentru a evita revictimizarea acestora, legiuitorul a introdus în art.110¹ al Codului de procedură penală prevederi cu privire la cazurile speciale de audiere a victimei/martorului minor. Dat fiind faptul că art.111 alin.(2) din Codul de procedură penală stipulează că declarațiile și audierea părții vătămate se fac conform dispozițiilor ce se referă la declarațiile și audierea martorilor, fiind aplicate în mod corespunzător, condițiile de audiere specială indicate în art.110¹ al Codului de procedură penală se aplică și la audierea copilului victimă.

Prin introducerea în Codul de procedură penală a art.110¹ și prin modificările operate prin Legea nr.163 din 18.07.2014 pentru modificarea și completarea Codului de procedură penală al Republicii Moldova nr.122-XV din 14 martie 2003⁷ se oferă o garanție în plus copiilor ce interacționează cu sistemul de justiție, care asigură totodată respectarea interesului suprem al copilului.

Scopul audierii copilului cu statut de victimă sau martor al infracțiunilor cu caracter sexual, privind traficul de copii sau violență în familie, în condiții special amenajate, prevăzute de art.110¹ al Codului de procedură penală, este de a obține de la copil mărturia într-o manieră non-intruzivă, cât mai exactă posibil, care va putea ajuta instanța de judecată să-și formeze o viziune clară și să adopte o decizie pe cazul examinat.

Audierea în condiții speciale a copiilor victime sau martori ai infracțiunii contribuie la reducerea victimizării secundare a acestora pe durata urmăririi penale sau a judecării cauzei și la implementarea unui mecanism eficient de protecție a copilului, bazat pe o abordare specializată.

În conformitate cu art.371 alin.(1¹) din Codul de procedură penală, în cazul în care minorul a dat declarații potrivit prevederilor art.110¹ din Codul de procedură penală, citirea acestor declarații și reproducerea înregistrării audio/video a acestora în sala de judecată vor înlocui audierea personală a minorului, pentru a reduce o posibilă traumă a acestuia. Totuși, în practică apar situații când în faza examinării

⁷ Publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.249-255 din 22.08.2014, art. nr. 574.

judecătorești a cauzei penale instanța consideră necesar ca copilul victimă sau martor să fie audiat suplimentar sau repetat, urmând ca judecătorul (completul de judecată) care examinează cauza să decidă și asupra condițiilor de desfășurare a audierii.

Într-o astfel de situație recomandăm avocaților să pledeze pentru evitarea audierii repetate sau suplimentare, iar în cazul în care instanța va considera audierea imperativ necesară, atunci să depună toată diligența ca audierea să se realizeze în condiții speciale, care ar putea evita retraumatizarea copilului.

§ 2.2 Care copii pot fi audiați în condiții speciale?

Potrivit prevederilor art.110¹ din Codul de procedură penală, audierea victimei/martorului minor în vârstă de până la 14 ani în cauzele penale privind infracțiunile cu caracter sexual, privind traficul de copii sau violența în familie, precum și în alte cazuri în care interesele justiției sau ale minorului o cer, în condițiile art.109 alin.(5) se va efectua de către judecătorul de instrucție în spații special amenajate.

În condițiile normei enunțate, concluzionăm că și copiii victime/martori în vârstă mai mare de 14 ani în cauzele penale privind infracțiunile cu caracter sexual, privind traficul de copii sau violența în familie urmează a fi audiați în condiții speciale stipulate de art.110¹ din Codul de procedură penală.

În situațiile în care copilul victimă/martor în cauzele penale privind infracțiunile cu caracter sexual, privind traficul de copii sau violența în familie are vârsta mai mare de 14 ani, care nu cade sub incidența art.110¹ din Codul de procedură penală, se recomandă avocaților să solicite organului de urmărire penală sau instanței ca acesta să fie audiat în condiții speciale.

O recomandare similară este formulată și pentru procurori în p.8 din Ghidul metodologic cu privire la instrumentarea cauzelor cu copii victime/martori ai infracțiunilor, aprobat prin Ordinul Procurorului General nr.25/25 din 03 august 2015⁸, în care se indică că este recomandabilă audierea în condiții speciale a copilului cu vârstă de peste 14 ani dacă se află în una din situațiile descrise mai jos:

1. este victimă/martor al oricăror infracțiuni, însă este încadrat în grad de dizabilitate mintală sau are retard mental;
2. este victimă a torturii sau tratamentului inuman ori degradant;
3. este victimă/martor al oricăror infracțiuni și după infracțiune a recurs la tentative de suicid (indiferent prin ce metodă);
4. este victimă/martor al infracțiunii, comise cu deosebită cruzime;
5. este scos ilegal din țară sau răpit de către rudele apropiate etc.

⁸ Versiunea integrală a Ghidului metodologic cu privire la instrumentarea cauzelor cu copii victime/martori ai infracțiunilor, aprobat prin Ordinul Procurorului General nr.25/25 din 03 august 2015, este disponibilă pe următoarea adresă electronică http://www.procuratura.md/file/2015-08-03_Ghid%20de%20audiere.%20Proiect%20definitivat.pdf

În acest sens, recomandăm avocaților să pledeze, în funcție de circumstanțele cazului, pentru audierea în condiții speciale, pe cauzele penale privind infracțiunile cu caracter sexual, traficul de copii sau violența în familie, chiar și a copiilor victime/martori cu vârsta de până la 16 - 18 ani.

s 2.3 Când pot solicita avocații audierea în condiții speciale a copilului victimă/martor?

Cererea privind audierea în condiții speciale a copilului victimă/martor al infracțiunii poate fi depusă de apărător la organul de urmărire penală sau în instanța de judecată la etapa soluționării aspectelor legate de audierea în ședința de judecată a părții vătămate minore cu vârsta mai mare de 14 ani sau a victimei unei infracțiuni ce nu cade sub incidența art.110¹ din Codul de procedură penală.

În argumentarea necesității de audiere în condiții speciale a copilului victimă, se recomandă să se enunțe particularitățile de vârstă ale acestuia, starea psihică care este marcată de sindromul *stres traumatic*, cu afectări emoțional-volitve, de relaționare condiționate de evenimentele trăite de victima infracțiunii, dar și de consecințele negative generate de interacțiunea cu sistemul de justiție.

În susținerea argumentelor enunțate, se recomandă să se prezinte rezultatele raportului de evaluare psihologică a copilului victimă.

La perfectarea cererii se recomandă să faceți uz de modelele pe care îl prezentăm mai jos.

s 2.4 Model de cerere privind audierea părții vătămate minore în condiții speciale

Procuratura _____
Procuror _____

Solicitant:

calitatea procesuală _____
domiciliat _____

Avocat _____
sediul _____
tel. _____

CERERE

privind audierea părții vătămate minore în condiții speciale

În procedura Procuraturii _____ se află în examinare cauza penală nr. _____ cu privire la învinuirea _____ în comiterea infracțiunilor prevăzute de art.171

alin.(2) lit.b) și lit.c) Cod penal al RM. Minora **Târnăcop Agafița** în vârstă de 15 ani este recunoscută în calitate de parte vătămată în cadrul acestui dosar.

În baza deciziei nr. _____ din data de 15.05.2015 a coordonatorului Oficiului Teritorial _____ al CNAJGS, subsemnatul/a a fost desemnat pentru acordarea asistenței juridice calificate părții vătămate **Târnăcop Agafița**.

Din informațiile obținute de la reprezentantul legal al victimei, se cunoaște că partea vătămată a avut o tentativă de suicid, administrând un număr mare de pastile. Prin extrasul medical nr. _____ din _____ se confirmă că minora **Târnăcop Agafița** a fost internată în spital la data de _____ cu diagnosticul _____ și în prezent urmează tratamentul la domiciliu.

Potrivit Raportului de evaluare psihologică prezentat de Centrul Național de Prevenire a Abuzului față de Copii nr. _____ din _____, partea vătămată manifestă la moment fragilitate psihică, ceea ce o face vulnerabilă în fața deficitului comunicativ-emoțional din partea maturilor. Starea afectivă a victimei se caracterizează prin sensibilitate la evenimente stresante, la care **Agafița** reacționează prin inhibiție sau agresivitate.

Într-o astfel de situație, audierea părții vătămate în condițiile generale prevăzute de Codul de procedură penală ar afecta echilibrul psihologic al victimei și ar conduce la retraumatizare.

În vederea argumentării prezentei cereri, facem trimitere și la p.8 din Ghidul metodologic cu privire la instrumentarea cauzelor cu copii victime/martori ai infracțiunilor, aprobat prin Ordinul Procurorului General nr.25/25 din 03 august 2015, în care se recomandă audierea în condiții speciale a copilului cu vârsta de peste 14 ani în cazul tentativei de suicid din partea victimei.

Reieșind din argumentele enunțate și din necesitatea evitării revictimizării copilului, apărând interesul superior al minorei **Târnăcop Agafița**, respectând prevederile art.110¹ și art.111 CPP al RM

SOLICITĂM:

Audierea în condițiile stipulate în art. 110¹ CPP al RM a părții vătămate **Târnăcop Agafița**, a.n. _____.

Avocat/ă _____

_____ 2015

Judecătoria _____
Judecătorului _____

Solicitant: _____

calitatea procesuală _____
domiciliat _____

Avocat _____
sediul _____

CERERE

privind audierea părții vătămate minore în condiții speciale

În procedura Judecătoriei Căușeni se află în examinare cauza penală nr. _____ cu privire la învinuirea lui **Tărnăcop Feodosiu** în comiterea infracțiunilor prevăzute de art.171 alin.(3) lit.b) și art.172 alin.(3) lit.a) din Codul penal al RM. Minora **Tărnăcop Agafița** fiind recunoscută în calitate de parte vătămată în cadrul acestui dosar.

În baza deciziei coordonatorului Oficiului Teritorial al CNAJGS nr. __din _____, subsemnatul/a a fost desemnat pentru acordarea asistenței juridice calificate părții vătămate **Tărnăcop Agafița**.

În cadrul urmăririi penale, minora **Tărnăcop Agafița**, în vârstă de 15 ani, a fost audiată de două ori, în data de _____ și de _____.

La solicitarea procurorului, la _____ minora a fost audiată a treia oară. Conform concluziei formulate de psihologul ce a participat la audiere, în cursul interviului legal minora a dat dovadă de un grad crescut de timiditate, evitarea discuțiilor care trezesc emoții negative, comportament submisiv-victimizat.

În luna _____ minora **Tărnăcop Agafița** a fost încadrată într-un program de reabilitare psihologică, în scopul modelării comportamentului specific victimei, prin dezvoltarea unor trăsături pro-active, adaptative, precum și a capacităților de apărare a sinelui.

Potrivit Raportului de evaluare psihologică prezentat de psihologul ce realizează programul, recuperarea copilului a fost parțială, acesta detașându-se cu greu de rolul de victimă. Psihologul susține că reabilitarea parțială se datorează în mare măsură și lipsei suportului afectiv din partea familiei, care nu are resurse de timp și/sau financiare pentru a asigura un mediu favorabil, stabil dezvoltării armonioase a minorei.

În vederea asigurării interesului suprem al copilului, ținând cont de argumentele expuse mai sus, solicit ca în cadrul examinării cauzei de către instanța de judecată audierea părții vătămate minore să se realizeze în condiții speciale, pentru evitarea revictimizării copilului implicat în procedurile judiciare, minimizarea probabilității de confruntare a victimei cu inculpatul și cu alți participanți la proces.

În drept, ne întemeiem prezenta cerere pe următoarele prevederi legale:

art. 34 din Convenția ONU privind drepturile copilului: „Statele părți se angajează să protejeze copilul contra oricărei forme de exploatare sexuală și de violență sexuală”;

art. 3 din Convenția ONU privind drepturile copilului: în toate acțiunile care privesc copiii, întreprinse de instituțiile de asistență socială publice sau private, de instanțele judecătorești, autoritățile administrative sau de organele legislative, **interesele copilului vor prevala**;

pct.33 din Recomandările Rec (2001) 16 ale Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind protecția copiilor împotriva exploatării sexuale stipulează ca măsuri referitoare la victime, necesare de a fi întreprinse de Statele-membre: „*instaurarea pentru copiii victime sau martori ai cazurilor de exploatare sexuală a unor condiții speciale de audiere, pentru a reduce numărul audierilor și efectele traumatizării pentru victime, martori și familiile lor, cât și pentru a crește credibilitatea declarațiilor lor în sensul respectării demnității acestora*”;

art. 113 alin.(6) CPP al RM: „niciun minor nu va fi obligat să participe la confruntarea cu persoana învinuită de infracțiuni contra integrității lui fizice și sau morale”.

Reieșind din normele de drept internațional și intern enunțate și din necesitatea de a evita revictimizarea copilului, apărând interesul superior al minorei **Târnăcop Agafița**, în temeiul art. 110¹ și art.111 CPP al RM,

SOLICITĂM:

să dispuneți ca audierea părții vătămate **Târnăcop Agafița** să se efectueze în condiții speciale, în camera de audiere din sediul instanței.

Avocat/ă _____

_____ 2015

s 2.5 Cum are loc audierea în condiții speciale?

Potrivit art.110¹ CPP al RM, audierea victimei sau martorului minor în vârstă de până la 14 ani în cauzele penale privind infracțiunile cu caracter sexual, privind traficul de copii sau violența în familie se va efectua în condițiile art.109 alin.(5) CPP de către de către judecătorul de instrucție în spații special amenajate, dotate cu mijloace de înregistrare audio/video, prin intermediul unui intervievator.

Din textul normei citate rezultă că facilitarea procesului de audiere se face de către intervievator. Această modificare a fost operată prin Legea nr.163 din 18.07.2014 pentru modificarea și completarea Codului de procedură penală al Republicii Moldova nr.122-XV din 14 martie 2003, în vigoare din 22 august 2014⁹, fiind înlocuit psihopedagogul cu intervievatorul.

⁹ Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.249-255 din 22.08.14, art.574.

Altfel spus, audierea în condiții speciale a copilului victimă sau martor se va face într-o încăpere special amenajată și dotată cu echipament audio-video, care este alcătuită din trei camere: camera de pregătire, camera de audiere și cea de vizualizare.

Camera de audiere este acel spațiu special amenajat pentru audierea minorului victimă/martor al infracțiunii, în condițiile art.110¹ Cod de procedură penală, având legătură cu camera de vizualizare prin echipamentul de recepție și înregistrare audio/video, în care sunt plasați minorul supus audierii și intervievatorul. În cursul audierii, victima sau martorul minor și intervievatorul se vor afla în camera de audiere separați de judecătorul de instrucție și de celelalte persoane participante la această acțiune procesuală.

Camera de vizualizare este un spațiu amenajat pentru audierea minorului victimă/martor al infracțiunii, în condițiile art.110¹ Cod de procedură penală, în care sunt plasați participanții la acțiunea procesuală, cu excepția minorului supus audierii și a intervievatorului. În camera de vizualizare se vor afla judecătorul de instrucție, procurorul, apărătorul bănuțitului sau al învinuitului, grefierul, reprezentantul legal al minorului supus audierii, reprezentantul legal al părții vătămate și, după caz, alte persoane în condițiile legii.

Plasarea participanților la proces în spații diferite nu îi limitează în realizarea drepturilor procesuale, deoarece în cursul audierii aceștia urmăresc vizual și aud ce se petrece în camera de audiere și pot adresa întrebări judecătorului de instrucție, care le transmite intervievatorului în mod verbal, prin intermediul dispozitivelor tehnice, sau în scris, în timpul unei pauze.

§ 2.6 Ce face intervievatorul în cursul audierii?

În cursul audierii, sarcina intervievatorului este de a adapta procedura audierii în cadrul procesului penal la specificul copiilor cu statut de victimă/martor al infracțiunii, de a ajuta copilul să expună informația pertinentă cazului examinat.

Intervievatorul favorizează procesul de ascultare și obținere a informației relevante pentru justa soluționare a cauzei penale și, totodată, urmărește asigurarea respectării interesului superior al copilului.

Intervievatorul ce participă la audierea copilului are și sarcina de a-l sprijini pe acesta să depășească sfiala și să prezinte declarații veridice. În alte împrejurări, intervievatorul trebuie să tempereze tendința copilului de a descrie faptele într-o manieră creativă și fantezistă.

Pentru a realiza sarcinile descrise, în caz de necesitate, intervievatorul își rezervă dreptul de a reformula întrebările dacă acestea au fost formulate într-un mod care poate trauma victima sau martorul minor, însă fără a schimba esența lor și de a apela la ajutorul psihologului dacă interesele copilului o cer.

§ 2.7 Cine poate participa în calitate de intervievator?

Intervievatorul este persoana invitată într-un proces penal de către organul competent pentru a intermedia audierea minorului victimă sau martor al infracțiunii în condițiile art.110¹ Cod de procedură penală. În calitate de intervievator sunt implicate persoane care au studii juridice sau în domeniul psihologiei, special instruite pentru această sarcină. În procesul de audiere a minorului, intervievatorul are statut de specialist. Având calitate procesuală de specialist, intervievatorul dispune de drepturile și obligațiile prevăzute de art.87 Cod de procedură penală.

Potrivit prevederilor art.87 alin.(5) Cod de procedură penală, specialistul este obligat:

- să se prezinte la chemarea organului de urmărire penală sau a instanței;
- să prezinte organului de urmărire penală documentele ce confirmă calificarea lui de specialist respectiv, să-și aprecieze obiectiv capacitatea sa de a acorda ajutorul necesar ca specialist;
- să comunice, la cererea organului de urmărire penală, instanței sau părților despre experiența sa în domeniu și despre relațiile sale cu persoanele participante în cauza penală respectivă;
- să se afle la locul efectuării acțiunii procesuale sau în ședința de judecată atât timp cât este necesar pentru acordarea ajutorului ca specialist și să nu părăsească fără permisiune locul efectuării acțiunii procesuale respective sau ședința de judecată;
- să aplice toate cunoștințele și deprinderile sale speciale pentru acordarea de ajutor organului care efectuează acțiunea procesuală la descoperirea, fixarea sau excluderea probelor, la aplicarea mijloacelor tehnice și a programelor computerizate, la formularea întrebărilor pentru expert, să dea explicații referitor la problemele ce țin de competența sa profesională;
- să respecte ordinea stabilită în ședința de judecată;
- să confirme, prin semnătură, mersul, conținutul și rezultatele acțiunii procesuale la care a participat, precum și caracterul complet și exact al înscrisurilor în procesul-verbal al acțiunii respective;
- să nu divulge circumstanțele și datele care i-au devenit cunoscute în urma efectuării acțiunii procesuale, inclusiv circumstanțele ce se referă la inviolabilitatea vieții private, de familie, precum și cele care constituie secret de stat, secret comercial sau alte informații oficiale cu accesibilitate limitată.

În calitate de specialist, intervievatorul are dreptul:

- să ia cunoștință, cu permisiunea organului de urmărire penală sau a instanței, de materialele cauzei și să pună întrebări participanților la acțiunea procesuală respectivă pentru a formula o concluzie adecvată, să ceară completarea materialelor și datelor puse la dispoziție pentru formularea concluziei;

- să facă obiecții care vor fi incluse în procesul-verbal al acțiunii procesuale respective, precum și să dea alte explicații conform competenței sale profesionale;
- să ia cunoștință de procesele-verbale ale acțiunilor la care a participat și să ceară completarea lor sau includerea obiecțiilor sale în procesul-verbal respectiv.

În cadrul procesului penal sarcina intervievatorului este de a adapta procedura audierii la specificul copiilor cu statut de victimă/martor al infracțiunii, de a ajuta copilul să expună informația pertinentă cazului investigat. Astfel, intervievatorul favorizează procesul de ascultare și obținere a informației relevante cazului investigat și, totodată, urmărește asigurarea respectării interesului superior al copilului implicat în proceduri judiciare.

În timpul procesului de audiere intervievatorul adresează copilului întrebările formulate de către participanții aflați în încăperea de vizualizare, contribuie la adaptarea actului procesual la necesitățile și posibilitățile copilului.

Sarcina identificării și asigurării prezenței intervievatorului este plasată în seama procurorului și/sau instanței de judecată.

Având în vedere faptul că modificările cu referire la participarea intervievatorului la audierea copilului martor sau victimă au fost operate relativ curând, până în prezent nu este aprobat un regulament ce ar reglementa statutul acestuia în contextul art.110¹ Cod de procedură penală al Republicii Moldova. Respectiv, nu este reglementat cine determină principiile activității intervievatorului și procedura de selectare, atestare, acreditare și activitate a acestuia.

În punctul 22 din Ghidul metodologic cu privire la instrumentarea cauzelor cu copii victime/martori ai infracțiunilor, aprobat prin Ordinul Procurorului General nr.25/25 din 03 august 2015, se indică că intervievator poate fi persoana cu studii juridice sau în psihologie, cu experiență în audierea copiilor victime/martori ai infracțiunii și instruire asupra modului de comunicare cu minorii. Dovadă a abilităților intervievatorului poate servi certificatul de participare la cursuri de instruire, inclusiv la Institutul Național al Justiției și/sau participarea la cel puțin trei proceduri de audiere a copiilor victime/martori ai infracțiunii. Pot fi atrase în proces în calitate de intervievator persoane cu abilități de comunicare cu minorii din rândul celor care exercită profesia de psiholog, a mediatorilor, ofițerilor de probațiune, ofițerilor de urmărire penală sau procurorilor (care au participat la cursuri de instruire a intervievatorilor). Un ofițer de urmărire penală sau un procuror poate fi atras în calitate de intervievator doar pe cauzele în care nu are/nu a avut vreo calitate procesuală, alta decât intervievator.

Până la elaborarea de către autoritățile competente a regulamentului privind statutul intervievatorului în contextul art.110¹ Cod de procedură penală al Republicii Moldova, recomandăm să pledați pentru admiterea în calitate de intervievator

vator a unei persoane ce a stabilit o relație de încredere cu copilul ce urmează a fi audiat (ex. psihologul care a realizat evaluarea psihologică și/sau acordă asistență copilului prin realizarea programului de recuperare).

Pentru a vă asigura că în cursul audierii copilul pe care îl reprezentați este asistat de o persoană calificată, înainte de audiere vă recomandăm să vă documentați (în limita posibilităților) cu referire la formarea/pregătirea intervievatorului.

În fond, înainte de începerea acțiunii procesuale la care participă intervievatorul, instanța stabilește identitatea și competența intervievatorului/specialistului, domiciliul lui, precum și în ce relații se află cu persoanele care participă la acțiunea respectivă, îi explică drepturile și obligațiile și îl previne de răspunderea pentru refuzul sau eschivarea de a-și îndeplini obligațiile. Aceasta se consemnează în procesul-verbal al acțiunii respective și se certifică prin semnătura specialistului.

Recuzarea intervievatorului se face în temeiul art.87 alin.(9) Cod de procedură penală, care prevede că pentru recuzarea specialistului se aplică în mod corespunzător prevederile art.33 din Codul de procedură penală.

§ 2.8 Care este rolul psihologului în cadrul audierii copilului în condiții speciale?

Psihologul este specialistul care posedă cunoștințe în dezvoltarea copilului. Calitatea procesuală a acestor persoane este de specialist.

Potrivit art.87 Cod de procedură penală, specialist este persoana invitată pentru a participa la efectuarea unei acțiuni procesuale în cazurile prevăzute de Codul de procedură penală și care nu este interesată de rezultatul procesului penal. Specialistul trebuie să posedă suficiente cunoștințe și abilități pentru acordarea sprijinului necesar organului de urmărire penală sau instanței de judecată.

În contextul art.87 Cod de procedură penală, psihologul este în drept să ajute la formularea întrebărilor ce urmează a fi adresate copilului, iar la sfârșitul audierii, analizând înregistrările, să facă observații scrise referitoare la corectitudinea declarațiilor date de victimă, să formuleze concluzia privind gradul de veridicitate a depozițiilor date în cadrul audierii.

În cadrul audierii psihologul își aduce contribuția la adaptarea actului procesual la posibilitățile și necesitățile copilului. Psihologul poate fi implicat pentru deblocarea situațiilor de inhibare (blocare) a copilului, la necesitate consultă judecătorul de instrucție dacă este necesară o pauză, pentru prevenirea revictimizării copilului. După audiere, psihologul poate, de asemenea, să îl asiste pe copil sau să se expună dacă copilului are nevoie de intervenția unor servicii de asistență psihosocială.

Înainte de începerea audierii, judecătorul de instrucție stabilește identitatea și competența psihologului, domiciliul lui, precum și în ce relații se află el cu

persoanele care participă la acțiunea respectivă, îi explică drepturile și obligațiile și îl previne de răspunderea pentru refuzul sau eschivarea de a-și îndeplini obligațiile. Aceasta se consemnează în procesul-verbal în procesul-verbal al ședinței de desfășurare a audierii copilului. Calitatea de psiholog se dovedește prin ordinul de angajare certificat în modul prevăzut de lege, legitimația de serviciu sau un alt act prin care se justifică calitatea de specialist independent în domeniul psihologiei.

§ 2.9 Care este rolul reprezentantului legal în cursul audierii copilului victimă/martor al infracțiunii?

Identificarea reprezentantului legal în care copilul victimă sau martor are încredere are o mare însemnătate, deoarece prezența sau sfaturile acestei persoane pot influența în mod deosebit declarațiile victimei și martorului, îi pot înlătura nesiguranța, acordându-i liniștea necesară pentru darea declarației.

Potrivit art.77 alin.(1) Cod de procedură penală, reprezentanții legali ai victimei, părții vătămate sunt părinții, tutorii sau curatorii lor. Dacă copilul victimă nu are părinți sau alte rude apropiate, în calitate de reprezentant legal poate fi autoritatea tutelară.

În art.77 alin.(4) Cod de procedură penală se indică expres că nu se admite în procesul penal în calitate de reprezentant legal al victimei, părții vătămate persoana căreia i se incumbă cauzarea, prin infracțiune, a prejudiciului moral, fizic sau material părții vătămate.

Pentru a se asigura că interesele părții vătămate sunt reprezentate de acele persoane care îi sunt apropiate copilului și în care el are încredere, legiuitorul a prevăzut în art.77 alin.(3) Cod de procedură penală că organul de urmărire penală sau, după caz, instanța de judecată, prin hotărâre motivată, admite în calitate de reprezentanți legali ai părții vătămate pe unul din părinți, înfietori, tutori sau curatorii. Prioritate are acea candidatură dintre părinți, înfietori, tutori sau curatorii care este susținută de toți ceilalți reprezentanți legali sau de către minor. Prezența la procedurile judiciare a reprezentantului legal ce se bucură de încrederea copilului îi dau copilului un plus de încredere și mărește șansa relatării adevărului de către acesta, contribuind și la soluționarea justă a cauzei. De regulă, copiii devin circumspecți sau suspicioși în privința onestității reprezentantului legal atunci când acesta se află în relații de căsătorie/concubinaj, rudenie cu învinuitul/inculpatul. Asemenea situații pot apărea și în cazul copiilor victime ale infracțiunilor cu caracter sexual unde în calitate de învinuit/inculpat apare concubinul mamei sau în procesele de violență în familie intentate împotriva unui părinte sau membru al familiei. Situații bazate pe circumspecție și neîncredere pot apărea și când relația tutorelui/curatorului cu copilul este una ostilă și neprietenosă.

În aceste împrejurări, se recomandă avocaților ce apără interesele victimei sau martorului minor să afle de la copil care este persoana în care acesta are încredere și cine ar fi indicat să-l însoțească pe parcursul audierii și să îl reprezinte în procedurile judiciare.

Se pot întâlni situații când reprezentantul legal al copilului dezvoltă o dependență psihologică față de agresor și în cadrul procesului penal îi protejează interesele învinuitului/inculpatului, și nu ale copilului, încercând să diminueze credibilitatea minorului în fața instanței (ex. părintele povestește organului d urmărire penală sau instanței de judecată că copilul minte, că a mai avut situații când a inventat diverse scenarii doar pentru a i se atrage atenția) sau caută diverse dovezi de nevinovăție a abuzatorului. Într-o astfel de situație, din dorința de a-l vedea pe învinuit, inculpat acasă, înainte de audiere reprezentantul legal ar putea iniția acțiuni de intimidare a copilului victimă/martor al infracțiunilor.

Dacă în timpul interviului cu clientul și/sau în cadrul acțiunilor procesuale la care a participat, avocatul află că persoana care a fost admisă în calitate de reprezentant legal este în incompatibilitate de a participa în această calitate, întreprinde acțiuni care sunt în detrimentul intereselor copilului sau nu îi inspire încredere copilului, nu se bucură de afecțiunea acestuia, atunci este cazul să informeze organul de urmărire penală sau, după caz, instanța de judecată și să facă demersurile necesare pentru înlocuirea reprezentantului legal. În motivarea necesității de schimbare a reprezentantului copilului victimă se recomandă să faceți uz de evaluările psihologice primare sau complexe care pot fi solicitate la psihologul ce asistă copilul în proces, psihologul școlar sau serviciul de asistență psihopedagogică.

În cazul copiilor aflați în tutelă/curatelă, se recomandă avocaților să solicite de la autoritatea tutelară o informație ce reflectă sinteza evaluărilor anuale, în partea ce ține de calitatea relației socioafective între tutore/curator și minorul aflat în asistență.

§ 2.10 Ce informații oferă avocatul înainte de audiere reprezentantului legal al copilului victimă/martor al infracțiunii?

Avocatul ce reprezintă interesele copiilor victime și martori în procesele penale are misiunea de a oferi consultație juridică copilului și reprezentantului legal al acestuia.

De multe ori reprezentanții legali ai copiilor victime și martori în procesele penale nu au studii juridice, nu au interacționat anterior cu sistemul de justiție și nu cunosc drepturile și obligațiile sale în cadrul procesului. Unii reprezentanți pot fi speriați deoarece au fost și ei victimizați de învinuit/inculpat și se confruntă cu pro-

bleme de ordin psihologic sau social. De aceea, înainte de audiere se recomandă avocaților să asculte cu calm cele relatate de reprezentantul legal, să-i încurajeze să pună întrebări pentru a epuiza orice mit, curiozitate sau neliniște legată de procesul penal.

Consultația juridică a reprezentantului legal al martorului minor va consta în încunoștințarea cu privire la:

- drepturile și obligațiile indicate în art.91 Cod de procedură penală;
- condițiile și procedura de prestare a asistenței juridice acordate de avocat;
- condițiile și procedura de citare și audiere a copilului martor;
- serviciile și organizațiile care asigură consiliere psihologică sau orice alte forme de asistență copiilor aflați în proceduri judiciare, în funcție de necesitățile acestuia;
- serviciile și organizațiile care asigură plasament temporar copiilor aflați în interacțiune cu sistemul de justiție și procedura de plasament.

Informațiile indicate vor fi aduse la cunoștința reprezentantului legal al martorului de către avocat, în scris sau verbal, într-o limbă pe care acesta o înțelege. Pentru a se putea dovedi respectarea procedurii de informare a reprezentantului legal al copilului victimă/martor, se recomandă ca acest fapt să fie consemnat în scris, iar dovada să se anexeze la dosarul în apărare.

În practică, în special în cazul infracțiunilor grave și deosebit de grave, pot exista tentative de intimidare a martorului minor și a reprezentantului legal al acestuia. Pentru a diminua temerile provocate de amenințările și/sau confruntarea cu inculpatul, se recomandă avocaților ca la prima întâlnire cu clientul să informeze reprezentantul legal și martorul copil (dacă este cazul) despre dreptul de a beneficia de măsuri pentru asigurarea securității martorului, conform Legii nr.105 din 16.05.2008 cu privire la protecția martorilor și altor participanți la procesul penal¹⁰.

Prin conduita și prestația sa, avocatul trebuie să transmită copilului și reprezentantului său legal mesajul că este bine pregătit, cunoaște cauza și este disponibil să depună diligența necesară pentru apărarea drepturilor martorului minor. Respectiv, avocatul victimei/martorului minor urmează să întreprindă următoarele acțiuni:

- să studieze materialele disponibile pe caz;
- să cunoască detalii ce țin de starea de sănătate, pregătirea psihologică, experiența anterioară de interacțiune a martorului minor cu sistemul de justiție, relațiile copilului cu părțile din proces și alte informații relevante cazului;
- să întocmească planul de audiere și să elaboreze lista întrebărilor ce urmează a fi adresate martorului;
- să pregătească materialele ce urmează să fie folosite în timpul audierii (după caz).

¹⁰ Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.112-114, art.434 din 27.06.2008. În vigoare din 27.09.2008.

§ 2.11 Care este timpul și durata audierii copilului victimă/martor al infracțiunii?

Având la bază elementele de psihologia dezvoltării și elemente de caracterizare psio-comportamentală a copiilor victime a infracțiunilor legiuitorul a stipulat în art. 110¹ Cod de procedură penală că audierea victimei-martorului minor trebuie să se efectueze în termene restrânse și în așa mod încât să se evite producerea oricărui efect negativ asupra stării psihice a acestuia.

Legislația în vigoare nu prevede expres un termen în care urmează să fie efectuată audierea copilului victimă/martor al infracțiunii. În cazul constatării circumstanțelor prevăzute de art.109 alin.(5) Cod de procedură penală, organul de urmărire penală trebuie să anunțe în termene restrânse procurorul pentru organizarea audierii copilului în condițiile art.110¹ Cod de procedură penală.

În conformitate cu art.479 Cod de procedură penală, audierea victimei/martorului minor nu poate dura mai mult de 2 ore fără întrerupere, iar în total nu poate depăși 4 ore pe zi. Pentru a monitoriza respectarea duratei de audiere a copilului, în procesul-verbal al ședinței de audiere se va indica ora exactă la care a început și s-a finalizat audierea. Dacă în timpul audierii se atestă că starea emotivă a copilului nu permite continuarea audierii, intervievatorul sau psihologul va solicita judecătorului de instrucție anunțarea întreruperii procesului de audiere, pentru a da posibilitate copilului să-și revină. În procesul-verbal al ședinței se va indica în mod corespunzător ora întreruperii și reluării audierii.

În calitate de avocat al copilului victimă/martor, înainte de audiere se recomandă să comunicați copilului că poate solicita pauză, în funcție de necesitățile sale ori de câte ori are nevoie. În situația în care în timpul audierii se solicită pauză din cauza stării de stres sau anxietate a copilului, judecătorul de instrucție urmează să consulte psihologul asupra posibilității de continuare a audierii și modalității de desfășurare în continuare a acțiunii procesuale.

În situația în care psihologul comunică judecătorului de instrucție că starea emoțională a copilului nu permite continuarea audierii, instanța va fixa o nouă ședință de audiere, cu consultarea participanților la proces referitor la data și ora la care urmează să fie organizată audierea.

§ 2.12 Cine este responsabil de audierea copilului victimă în condiții speciale?

Audierea în condiții speciale se realizează în baza demersului procurorului înaintat judecătorului de instrucție din raza teritorială a organului care efectuează urmărirea penală, prin care se solicită efectuarea audierii copilului în condițiile art.110¹ Cod de procedură penală. În art.41 alin.(6) Cod de procedură penală este

prevăzută competența judecătorului de instrucție de a audia martori în condițiile art.110¹ Cod de procedură penală.

Demersul procurorului cu privire la audierea în condiții speciale include date despre cauza penală pornită, motivația asupra oportunității aplicării acestui procedeu de audiere și, după caz, întrebările care urmează a fi adresate părții vătămate în cadrul audierii.

Examinarea de către judecătorul de instrucție a demersului procurorului privind audierea copilului victimă/martor în condițiile art.110¹ Cod de procedură penală are loc cu participarea procurorului și a persoanei care va participa în calitate de intervievator la procesul de audiere. În ședința în care se examinează demersul cu privire la audierea copilului în condiții speciale procurorul are obligația de a prezenta judecătorului de instrucție materialele cauzei penale.

După examinarea demersului, judecătorul de instrucție emite o încheiere motivată în care indică motivele admiterii demersului înaintat de procuror, precum și locul, data și ora la care va avea loc ședința de audiere a copilului în condiții speciale, obligând procurorul să asigure prezența părților. Încheierea este definitivă.

§ 2.13 Cine realizează pregătirea copilului pentru audiere?

Legea procesuală a Republicii Moldova nu impune obligativitatea respectării unei proceduri prealabile de pregătire pentru audiere a victimei/martorului minor. Însă, pentru a evita traumatizarea secundară a copilului martor, dar și pentru a obține declarații relevante, este deosebit de important ca victima/martorul copil să fie pregătit în prealabil.

Pregătirea prealabilă a copilului și a reprezentantului legal constă în informarea lor prealabilă cu referire la sistemul și procedurile judiciare în care vor fi implicați. Întrucât legislația procesuală impune înregistrarea audio a ședințelor de judecată, este bine ca atât copilului martor, cât și reprezentantului legal al acestuia să i se aducă la cunoștință această împrejurare. Pentru a reduce stresul și teama că declarațiile copilului vor fi cunoscute și altor persoane (ex. atunci când copilul a fost martor la scene de violență fizică sau sexuală săvârșite asupra unei persoane apropiate), se recomandă a explica copilului și reprezentantului legal că la înregistrarea audio-video au acces doar persoanele implicate în proces și acestea sunt obligate să păstreze confidențialitatea.

Pregătirea copilului și a reprezentantului legal reprezintă una dintre măsurile de asistare ce are menirea de a îmbunătăți comunicarea și înțelegerea procedurilor judiciare în care aceștia sunt implicați.

Această fază are următoarele scopuri clar definite¹¹:

¹¹ Mighiu C. ș.a., *Justiția pentru minori în interesul superior al copilului. Practici de lucru cu copilul victimă*, Asociația Salvați Copiii Iași, 2008, pag.74.

- evitarea situațiilor de retraumatizare a copiilor intrați în sistemul legal;
- obținerea deschiderii și cooperării copiilor;
- evitarea „contaminării” memoriei copiilor (generată de stres, înțelegeri eronate, alți factori care pot determina distorsiuni).

Pregătirea copilului care este audiat în condiții speciale va fi realizată de intervievator și/sau psihologul care îl asistă în proces. În situația în care copilul victimă nu se încadrează în categoria celor ce urmează să fie audiați în condiții speciale, atunci pregătirea copilului va fi realizată de psiholog sau pedagog.

Pregătirea copilului se poate realiza în prealabil (cu 1-2 zile înainte de audierea copilului) sau cel puțin cu o oră înainte de începerea audierii. Cu încuviințarea procurorului, intervievatorul poate utiliza diverse materiale metodologice, informative în vederea pregătirii copilului pentru audiere.

Pentru realizarea pregătirii copilului, intervievatorul se va prezenta la sediul instanței în care se află camera de audiere cel puțin cu o oră înainte de ora pentru care este programată ședința de judecată, pentru a avea posibilitatea să întâlnească copilul și să-l conducă în camera de audiere.

La etapa de pregătire a copilului, intervievatorul, după caz, și psihologul trebuie să stabilească capacitatea acestuia de a face diferența dintre adevăr și minciună, respectiv, să identifice cum se comportă copilul atunci când nu spune adevărul și să obțină angajamentul din partea copilului de a spune adevărul pe parcursul audierii.

Pentru a se evita revictimizarea copilului și a-i respecta drepturile, înainte de începerea audierii se recomandă avocaților să întrebe psihologul sau intervievatorul dacă victima este pregătită pentru audiere, dacă nu există situații ce ar determina solicitarea de amânare a efectuării acțiunii procesuale pe motive legate de starea psihologică a copilului.

§ 2.14 Cum se desfășoară audierea copilului victimă/martor al infracțiunii?

La data și ora fixată pentru audierea în condiții speciale a copilului victimă/martor al infracțiunii, judecătorul de instrucție deschide ședința și verifică prezența și identitatea participanților. Desfășurarea procedurii de audiere a minorului se consemnează în procesul-verbal al ședinței de către grefier.

În timp ce copilul împreună cu intervievatorul și, după caz, cu psihologul se află în camera de audiere, judecătorul de instrucție și ceilalți participanți la proces se află în camera de vizualizare.

Până a începe audierea, judecătorul de instrucție întreprinde următoarele acțiuni:

- verifică prezența părților;

- stabilește împuternicirile avocaților;
- stabilește competența interpretului, traducătorului, dacă aceștia sunt prezenți la audiere și explică drepturile și obligațiile lor;
- explică participanților la proces, inclusiv reprezentanților legali ai victimei/martorului minor, psihologului drepturile și obligațiile lor și verifică dacă acestea le sunt clare;
- previne participanții la audiere despre necesitatea de a păstra confidențialitatea informației de care vor lua cunoștință în procesul audierii minorului. Participanții la audiere completează o declarație în scris că au fost preveniți despre răspunderea pe care o vor purta conform art.315 Codul penal. Declarațiile se vor anexa la materialele dosarului penal;
- stabilește datele de anchetă ale părții vătămate;
- anunță completul de judecată cu dreptul la recuz;
- oferă dreptul la cereri și demersuri.

Ulterior, judecătorul de instrucție solicită prezența intervievatorului în camera de vizualizare pentru a explica drepturile și obligațiile. La această etapă, judecătorul de instrucție consultă intervievatorul, după caz și psihologul, privitor la pregătirea copilului pentru audiere. Respectiv, întreabă intervievatorul dacă nu există anumite impedimente pentru buna desfășurare a audierii, inclusiv dacă copilul acceptă prezența reprezentanților legali la audiere.

În timpul în care intervievatorul se află în camera/încăperea de vizualizare nu se recomandă ca copilul să rămână singur. În acest interval de timp copilul va fi asistat în camera de audiere de psiholog sau reprezentantul legal (după caz).

După ce intervievatorului i-au fost explicate drepturile și obligațiile, judecătorul de instrucție îi înmânează acestuia lista întrebărilor formulate pentru audiere. Judecătorul explică intervievatorului că poate reformula unele întrebări, pentru a se asigura că toate întrebările puse de participanții la proces sunt înțelese corect de copil.

După această procedură se conectează echipamentul de înregistrare audio-video a procesului de audiere, iar intervievatorul, după caz, cu interpretul, traducătorul pleacă în camera pentru audiere și începe audierea propriu-zisă.

Potrivit regulilor generale prevăzute de art.109 Cod de procedură penală, aplicabile în modul corespunzător la audierea minorului victimă/martor al infracțiunii, într-o manieră și un limbaj accesibil copilului i se aduce la cunoștință obiectul cauzei și i se propune să declare despre faptele și circumstanțele pe care le cunoaște și care se referă la cauză.

Pentru justa soluționare a cauzei, declarațiile copilului trebuie să ofere instanței o viziune clară și obiectivă asupra circumstanțelor cauzei penale, fapt pentru care este important ca copilul audiat să ofere răspuns la întrebările: când; unde; cine; cui; ce; cum avut loc infracțiunea.

După finalizarea declarațiilor date de copil, participanții la proces formulează întrebări și le transmit judecătorului de instrucție, care prin intermediul mijloacelor tehnice le transmite intervievatorului. Nu se admite a fi formulate întrebări sugestive sau cu caracter de intimidare, ofensare și lezare a demnității copilului.

Audierea copilului victimă/martor al infracțiunii se finalizează după ce s-au epuizat întrebările din partea participanților, cu condiția să nu depășească durata admisă de art.479 Cod de procedură penală. După închiderea ședinței de audiere, primii părăsesc camera de vizualizare participanții la proces, iar copilul rămâne împreună cu intervievatorul și/sau psihologul în camera de audiere pentru a evita confruntarea în spațiu (locație) a acestuia cu inculpatul și alți participanți la proces. Totodată, psihologul și/sau intervievatorul acordă asistență copilului pentru a depăși starea de stres generată de audiere și a putea să-și continue programul cotidian.

§ 2.15 Cum sunt consemnate și păstrate declarațiile copilului ce a fost audiat în condiții speciale?

Declarațiile victimei/martorului minor audiat în condițiile art.110¹ Cod de procedură penală se înregistrează prin mijloace audio și video și se consemnează integral într-un proces-verbal întocmit în conformitate cu art.260 și art.261 Cod de procedură penală. Procesul-verbal al audierii se semnează de către judecătorul de instrucție și se transmite pentru a fi anexat la dosarul penal. O copie a procesului-verbal se păstrează la judecătorul de instrucție împreună cu suportul informațional în original cu înregistrările audio-video ale audierii victimei/martorului minor.

După finalizarea audierii, grefierul imprimă declarațiile copilului și le prezintă pentru a fi citite și semnate de reprezentantul legal al copilului, intervievator, grefier și judecătorul de instrucție.

O copie a încheierii judecătorului privind desfășurarea audierii, procesul-verbal al ședinței de audiere, originalul procesului-verbal al audierii minorului și suportul informațional în copie cu înregistrarea audio/video și procesul-verbal al audierii se anexează la dosarul penal.

În termen de 3 zile din data audierii sau nu mai târziu de ziua în care învinuitul s-a prezentat ori a fost adus în mod silit, organul de urmărire penală va aduce la cunoștința bănuțului sau învinuitului procesul-verbal al audierii martorului minor și copia înregistrării audio/video a acesteia, fapt despre care se întocmește un proces-verbal.

Dacă bănuțului sau învinuitului dorește să-i adreseze întrebări victimei sau martorului minor, avocatul apărării poate depune o cerere motivată prin care se solicită organizarea unei audieri suplimentare, în condițiile art.110¹ Cod de procedură penală.

§ 2.16 În ce condiții poate avea loc audierea suplimentară sau repetată a copilului victimă/martor al infracțiunii?

Audierea suplimentară sau repetată a copilului victimă sau martor în procesul penal trebuie evitată în măsura în care acest lucru este posibil, deoarece prin reповestire victima reactualizează memoriile traumatizante. Audierea repetată poate avea potențial de acutizare a stării emoționale a copilului și a rolului de victimă.

Caracterul excepțional al procedurii de audiere repetată a copilului victimă/martor al infracțiunii este reglementat pentru faza urmăririi penale în art.110¹ alin.(8) Cod de procedură penală și pentru faza judecării cauzei în art.371 alin.(1¹) Cod de procedură penală.

În practică pot apărea situații când se reclamă audierea suplimentară sau repetată a copilului, cum ar fi situațiile descrise mai jos:

- în momentul audierii nu era identificat un bănuț. După identificarea persoanei și atribuirea acesteia a statutului de bănuț, în cel mai scurt timp posibil organul de urmărire penală aduce la cunoștința bănuțului sau a apărătorului acestuia procesul-verbal al audierii, prezentându-i și copia înregistrării audio/video a acesteia. Dacă bănuțul sau apărătorul acestuia dorește să adreseze întrebări minorului, în baza unei cereri motivate se organizează audierea suplimentară a minorului, în condițiile articolului menționat;
- după audierea copilului au fost administrate noi probe ce necesită investiga-re suplimentară;
- copilul dorește să declare o informație nouă, nerelată în cadrul primei audieri;
- bănuțul/învinuțitul, apărătorul acestora după ce au făcut cunoștința cu înre-gistrarea audio-video au întrebări pentru minor și solicită audierea lui.

În calitate de avocat trebuie să cunoaștem că audierea suplimentară/repetată a copilului victimă comportă următoarele dezavantaje¹²:

- copilul victimă poate întâlni dificultăți în redarea verbală a evenimentului traumatizant;
- există riscul ca copilul să-și schimbe declarațiile sau conținutul declarației să fie denaturat. Aceste situații pot fi generate de frica victimei care se intensi-fică atunci când este pusă față în față cu inculpatul;
- poate fi afectată fidelitatea relatării, în special în situații când între evenimentul traumatic și depunerea declarației în instanță există un interval mare de timp;
- victima este pusă în situația de a retrăi evenimentul traumatizant. Audierea repetată are un efect nociv asupra psihicului copilului și dezvoltării sale ul-terioare, și, implicit, conduce la revictimizarea minorului;

¹² Dolea I., Zaharia V., Țurcan A., *Identificarea și protecția copiilor vulnerabili sub vârsta răspun-derii penale sau a celor în conflict cu legea penală*, Ed. Cartea juridică, Chișinău, 2013, pag. 75.

- copilul poate crede că declarațiile sale sunt puse la îndoială și ar fi tentat să ofere răspunsurile pe care consideră că instanța le așteaptă de la el.

Audierea reptată/suplimentară a minorului poate fi efectuată doar în temeiul unei *cereri motivate* și doar pentru elucidarea unor circumstanțe concrete, menționate în cererea de solicitare a audierii. Cererea prin care se solicită audierea suplimentară se depune de învinuit/ apărătorul învinuitului la organul de urmărire. După primirea cererii cu privire la audierea suplimentară a copilului victimă/martor, procurorul o examinează și se pronunță cu privire la admiterea sau respingerea ei. În cazul în care cererea este admisă, procurorul înaintează un demers judecătorului de instrucție, fiind respectată procedura descrisă mai sus. În cazul în care procurorul dispune respingerea cererii prin care se solicită audierea suplimentară, învinuitul/apărătorul învinuitului o poate contesta în ordinea prevăzută de art.313 Cod de procedură penală.

Dacă în faza examinării judecătorești a cauzei penale se stabilește necesitatea audierii repetate a copilului, judecătorul (completul de judecată) care examinează cauza decide și asupra condițiilor de desfășurare a audierii.

În situația în care se solicită audierea repetată sau suplimentară a victimei, se recomandă avocaților să înainteze obiecții împotriva solicitării indicate. Pentru a facilita procesul de asistență a copiilor victime, la sfârșitul acestui paragraf vom prezenta un model de obiecții împotriva cererii cu privire la audierea suplimentară/repetată a copilului victimă și martor în procesul penal.

§ 2.17 Model de obiecții împotriva cererii cu privire la audierea repetată a părții vătămate minore

Procuratura _____

Procuror _____

Solicitant: _____

calitatea procesuală _____

domiciliat _____

Avocat _____

sediul _____

Obiecțiile împotriva cererii depuse de avocatul inculpatului

cu privire la audierea suplimentară a părții vătămate minore

Târnăcop Agafița

În procedura Procuraturii _____ se află în examinare cauza penală nr. _____ cu privire la învinuirea lui **Târnăcop Feodosiu** în comiterea infracțiunilor prevăzute de art.172 alin.(3) lit.a) Cod penal al RM. În cadrul acestui dosar, în calitate de parte vătămată este recunoscută minora **Târnăcop Agafița**.

La data de _____ partea vătămată minoră a fost audiată în condițiile art.110¹ Cod de procedură penală.

La _____ apărătorul inculpatului _____ a înaintat cerere cu privire la audierea repetată a părții vătămate. În motivarea cererii apărătorul inculpatului a indicat că, după ce a luat cunoștință de înregistrarea audio-video care conține declarațiile părții vătămate, au apărut întrebări pentru minoră și solicită audierea ei.

Astfel, considerăm cererea neîntemeiată și pasibilă de a fi respinsă din următoarele considerente:

- conform prevederilor art.110¹ alin.(8) Cod de procedură penală, audierea repetată a copilului poate fi efectuată doar în temeiul unei *cereri motivate* și doar pentru elucidarea unor circumstanțe concrete, menționate în cererea de solicitare a audierii. În cererea depusă de apărătorul inculpatului nu sunt indicate circumstanțele concrete ce urmează a fi elucidate în cadrul audierii repetate/suplimentare și nici întrebările ce urmează a fi adresate victimei. La fel, apărătorul nu indică motivele care l-au pus în imposibilitate de a da aceste întrebări în cadrul audierii inițiale;
- nu sunt pertinente nici alegațiile cu privire la faptul că în cadrul audierii inițiale copilul a fost marcat de un grad înalt de sugestionabilitate, având o bogată imaginație ce poartă amprenta erotismului. În Raportul de evaluare psihologică a copilului se indică că partea vătămată a perceput circumstanțele petrecute cu ea în măsura posibilităților sale intelectuale și are capacitate de a face declarații veridice prin prisma propriilor trăiri. Aplicând diverse teste proiective, psihologul nu a depistat la copil indicii de imaginație sporită sau înclinații fanteziste;
- **audierea repetată are un efect nociv asupra psihicului copilului și asupra dezvoltării sale ulterioare.** În susținerea acestei poziții, facem trimitere la Raportul de evaluare psihologică, care indică că acțiunile învinutului/inculpatului au produs părții vătămate deficiențe psihice sub formă de frică, insomnie, teamă de pericol, anxietate și toate acestea au influențat negativ asupra stării psihice a copilului și l-au împiedicat să-și dirijeze acțiunile sale;
- copilul **Tărnăcop Agafița** este implicat într-un proces de reabilitare psihologică. Potrivit Raportului de evaluare psihologică, reabilitarea minorei este parțială. Psihologul care a evaluat copilul a specificat în Raport că acesta încă manifestă comportament submisiv, labilitate emoțională, inhibiție atât la nivel comportamental, cât și cognitiv. Manifestările sus-menționate persistă atât datorită interiorizării rolului de victimă, cât și lipsei suportului afectiv din partea familiei. Într-o astfel de situație, psihologul susține că procedura de audiere repetată are valoare de revictimizare/retraumatizare.

Având în vedere specificul traumei, lipsa suportului afectiv și reabilitarea psihologică incompletă, considerăm că audierea repetată/suplimentară a părții vătămate va determina re-traumatizarea minorei. Această concluzie a fost expusă de psiholog în Raportul de evaluare psihologică efectuat la solicitarea avocatului părții vătămate în scopul determinării gradului de reabilitare psihologică a copilului, pe care îl anexăm la prezentele obiecții.

Reieșind din argumentele enunțate și din necesitatea de a evita revictimizarea copilului, apărând interesul superior al minorei **Tărnăcop Agafița** și respectând prevederile art.110¹ și art.111 Cod de procedură penală

SOLICITĂM:

Respingerea cererii înaintate de apărătorul inculpatului _____ cu privire la audierea repetată a părții vătămate.

Avocat/ă _____

_____ 2015

Judecătoria _____
Judecătorului _____

Solicitant:

_____ calitatea procesuală
_____ domiciliat

_____ Avocat
_____ sediul

Obiecțiile împotriva cererii depuse de avocatul inculpatului

_____ cu privire la audierea suplimentară a părții vătămate minore

În procedura Judecătoriei _____ se află în examinare cauza penală nr. _____ cu privire la învinuirea lui **Tărnăcop Feodosiu** în comiterea infracțiunilor prevăzute de art.172 alin.(3) lit.a) Cod penal al RM. În cadrul acestui dosar, în calitate de parte vătămată este recunoscută minora **Tărnăcop Agafița**.

La data de _____ partea vătămată minoră a fost audiată în condițiile art.110¹ Cod de procedură penală.

În faza examinării judecătorești a cauzei penale, apărătorul inculpatului _____ a înaintat cerere cu privire la audierea suplimentară a părții vătămate. În motivarea cererii, apărătorul inculpatului a indicat că partea vătămată a răspuns evaziv și neclar la întrebările adresate de apărare în cadrul audierii în faza urmăririi penale. În cererea depusă apărarea face trimitere la condițiile generale de judecare a cauzei, stabilite inclusiv în art.314 Cod de procedură penală, în care se indică că toate probele acumulate în cadrul unui proces penal trebuie să fie administrate nemijlocit și sub toate aspectele în instanța de judecată, respectiv, atât părții acuzării,

cât și părții apărării trebuie să le fie create condiții necesare pentru cercetarea multilaterală și în deplină măsură a circumstanțelor cauzei.

Astfel, considerăm cererea neîntemeiată și pasibilă de a fi respinsă din următoarele considerente:

- în conformitate cu art.110¹ Cod de procedură penală, audierea în condiții speciale a copiilor cu statut de victimă/martor al infracțiunii se efectuează de către *judcătorul de instrucție*, care potrivit legislației procesual-penale este organ judecătoresc cu atribuții proprii în faza de urmărire penală. În acest fel este asigurat controlul judiciar asupra acestei acțiuni procesuale, efectuate în cadrul urmăririi penale, oferindu-se posibilitatea de a exclude audierea repetată a copilului victimă sau martor al infracțiunii ulterior în sala de judecată. În conformitate cu art.371 alin.(1¹) Cod de procedură penală, în cazul în care minorul a dat declarații în conformitate cu prevederile art.110¹ Cod de procedură penală, citirea acestor declarații și reproducerea înregistrării audio/video a acestora în sala de judecată vor înlocui audierea personală a minorului, pentru a reduce o posibilă traumă a acestuia;
- audierea repetată/suplimentară are un efect nociv asupra psihicului incomplet dezvoltat al copilului și asupra dezvoltării sale ulterioare. În susținerea acestei poziții, facem trimitere la Raportul de evaluare psihologică care indică că starea copilului prezintă un nivel înalt de anxietate situațională și de personalitate: crize afective, frică de bătaie, de durere, de întuneric, inhibiție psihică și motorie în situații pe care le percepe drept periculoase. Analizând trăirile afective ale victimei, psihologul a ajuns la concluzia că copilul a fost marcat de un puternic sentiment de frică, echivalent cu moartea. Din acest motiv copilul evită să povestească aspecte legate de circumstanțele traumei produse de abuzul sexual. Psihologul susține că pentru psihicul copilului păstrarea unui secret cu încărcătură afectivă este o povară deosebit de mare, fapt ce explică răspunsurile evazive ale victimei în cadrul audierii inițiale, însoțite de crize de plâns și atacuri de panică manifestate în cadrul audierii la încercarea de a afla mai multe detalii despre infracțiune;
- psihologul care asistă copilul susține că în prezent nu este minimizată frica asociată de copil cu evenimentele traumatice și, respectiv, audierea repetată/suplimentară ar conduce la revictimizarea acestuia.

Reieșind din argumentele enunțate și din necesitatea de a evita revictimizarea copilului, apărând interesul superior al minorei **Tărnăcop Agafița**, în temeiul art.371 alin. (1¹), art.110¹ și art.111 ale CPP al RM

SOLICITĂM:

respingerea cererii înaintate de apărătorul inculpatului _____ cu privire la audierea suplimentară în cadrul ședinței de judecată a părții vătămate.

Avocat/ă _____

_____ 2015

Capitolul 3.

AUDIEREA COPIILOR ÎN CAZURILE NON-PENALE

s 3.1 În ce cazuri non-penale se solicită prezența copilului în instanță?

În cauzele civile copilul poate deveni participant activ sau parte a procedurii (ex. copilul poate avea calitate de reclamant într-un litigiu ce vizează dreptul de proprietate al copilului), poate fi chemat în calitate de martor, precum și în cazurile în care este chemat pentru a-și exprima opinia cu referire la problemele care îi ating interesele.

Conform prevederilor art.54 din Codul familiei, copilul are dreptul să-și exprime opinia la soluționarea în familie a problemelor care îi ating interesele și să fie audiat în cursul dezbaterilor judiciare sau administrative. De opinia copilului care a atins vârsta de 10 ani se va ține cont în mod obligatoriu dacă aceasta nu contravine intereselor lui.

În contextul normei enunțate, copilul este chemat în instanță pentru a-și exprima opinia cu referire la problemele care îi ating sau îi pot atinge interesele în următoarele categorii de litigii:

1. desfacerea căsătoriei și determinarea domiciliului copilului;
2. înlăturarea impedimentelor/obstacolelor în comunicarea părinților sau altor rude cu copilul;
3. decăderea/privarea de drepturi părintești a unuia/ambilor părinți;
4. anularea/modificarea graficului de întrevederi cu copilul;
5. contestarea refuzului unuia din părinți cu privire la stabilirea locului de trai permanent într-un alt stat.

În procedurile speciale se reclamă participarea copilului în cazul încuviințării adopției. Conform art.23 alin.(1) lit.c) din Legea nr.99 din 28.05.2010 privind regimul juridic al adopției, pentru încuviințarea adopției este necesar consimțământul copilului adoptabil care a împlinit vârsta de 10 ani. Astfel, consimțământul la adopție al copilului care a împlinit vârsta de 10 ani va fi solicitat în ședința de judecată atât în cazul adopției „pure” (adică adopția copilului cu statut de copil adoptabil de către solicitanții la adopție), cât și în cazul adopției copilului de către soțul/soția părintelui biologic al lui.

Evident, lista litigiilor care reclamă prezența copilului în instanța de judecată nu este exhaustivă, întrucât complexitatea raporturilor juridice civile, multitudinea aspectelor de manifestare ale copilului determină un spectru mare de cauze în care acesta își poate exprima în deplină cunoștință opinia sa asupra problemelor care îl privesc sau în care poate fi martor.

§ 3.2 De la ce vârstă copilul poate fi audiat în ședința de judecată?

Conform art.54 din Codul familiei, ascultarea copilului care a împlinit vârsta de 10 ani este în principiu obligatorie.

Legea privind drepturile copilului nr.338-XIII din 15.12.1994 stipulează în art.8 că **statul garantează copilului, capabil să-și formuleze opiniile, dreptul de a-și exprima liber aceste opinii asupra oricărei probleme care îl privește.** Acest drept este prevăzut și de art.54 din Codul familiei: *copilul are dreptul sa-și exprime opinia la soluționarea în familie a problemelor care îi ating interesele și să fie audiat în cursul dezbaterilor judiciare sau administrative; de opinia copilului care a atins vârsta de 10 ani se va ține cont în mod obligatoriu dacă aceasta nu contravine intereselor lui.*

Este evident că la formularea textului legiuitorul a consultat specialiști în psihologie referitor la vârsta când copilul este „**capabil să-și formuleze opiniile**”. Astfel, legiuitorul a considerat că la vârsta de 10 ani copilul ar avea maturitatea necesară pentru a putea să-și formeze și să-și exprime opinia sa, inclusiv în cadrul procedurilor judiciare. Totuși, psihologii susțin că implicarea copiilor în procesele judiciare ar putea genera situații de stres sau alt disconfort pentru copil.

Din cele enunțate mai sus rezultă că prezentarea opiniei este un drept și nu o obligație a copilului. În acest sens, se recomandă avocaților să explice copilului și reprezentantului legal al acestuia că ascultarea copilului care a împlinit vârsta de 10 ani în instanța de judecată rămâne la latitudinea (discreția) copilului, respectiv, copilul trebuie să decidă dacă își valorifică posibilitatea de a-și exercita sau nu acest drept al cărui beneficiar este.

§ 3.3 Cum își exercită copilul dreptul la opinie în procedurile extrajudiciare?

În litigiile ce vizează determinarea domiciliului copilului, decăderea din drepturi părintești, înlăturarea impedimentelor în comunica rea cu copilul și în cadrul procedurii de adopție, instanța solicită avizul autorității tutelare.

Termenele și condițiile de realizare a avizului sunt prevăzute în Regulamentul-cadru de activitate al Comisiei pentru protecția copilului aflat în dificultate din cadrul Direcției municipale pentru protecția drepturilor copilului și al direcțiilor pentru protecția drepturilor copilului din sectoarele mun. Chișinău, care poate fi consultat pe pagina web <http://dmpdc.md/despre-noi>¹³. Potrivit Regulamentului indicat, Comisia și direcțiile respective au următoarele atribuții:

¹³ Notă: Regulamentul-cadru de activitate a Comisiei pentru protecția copilului aflat în dificultate din cadrul Direcției municipale pentru protecția drepturilor copilului și direcțiilor pentru protecția drepturilor copilului din sectoarele mun. Chișinău poate fi consultat pe <http://dmpdc.md/despre-noi>

- examinarea litigiilor privind participarea părintelui/altor membri ai familiei extinse ce locuiesc separat la educația copilului/comunicarea cu copilul;
- examinarea litigiilor privind stabilirea locului de trai al copilului;
- examinarea litigiilor privind schimbarea numelui de familie și/sau prenumelui copilului;
- examinarea cazurilor privind decăderea din drepturile părintești;
- examinarea cazurilor privind restabilirea în drepturile părintești;
- examinarea cazurilor privind luarea copilului din familie fără decădere din drepturile părintești;
- examinarea litigiilor privind instituirea/anularea tutelei/curatelei și plasamentul copilului;
- examinarea cazurilor de stabilire a statutului juridic al copilului;
- examinarea cazurilor ce vizează respectarea drepturilor patrimoniale ale copilului;
- examinarea cazurilor privind ieșirea/intrarea copilului din țară în lipsa acordului unui părinte și alte cazuri similare.

În procesul de pregătire a acestui aviz, autoritatea tutelară examinează condițiile locative și de trai ale ambilor părinți și întocmește în acest sens un proces-verbal. Totodată, autoritatea tutelară studiază climatul psihologic existent în familie, calitatea relațiilor dintre părinți și copil, prezența altor rude și relația acestora cu copilul, doleanța copilului de a locui cu unul din părinți, precum și alte informații relevante.

Avizul-concluzie se aprobă de Comisie. La ședințele Comisiei participarea părinților sau a reprezentanților legali ai copilului (tutore/curator) este obligatorie dacă este examinat un litigiu cu privire la copil, iar în anumite cazuri stabilite de lege este necesară și participarea copilului. Părinții/reprezentanții legali ai copilului sunt anunțați în prealabil prin telefon sau prin intermediul serviciului poștal (dar nu mai târziu de 3 zile până la ședință), de către specialistul responsabil de caz, despre data, ora și locul desfășurării ședinței. În cazul neprezentării repetate și nemotivate a unuia din părinți/reprezentantului legal al copilului, cazul dat este examinat de Comisie în lipsa acestuia.

Examinarea fiecărui litigiu presupune întocmirea din timp de către specialistul responsabil de acest caz a unei note informative în care se reflectă și concluziile în urma discuției cu copilul (de cine este mai mult atașat, care este atitudinea față de fiecare părinte, cu cine ar dori să locuiască etc.). Din textul enunțat rezultă că specialistul responsabil de caz discută cu copilul fie atunci când merge în familie ca să evalueze condițiile de trai, fie în cadrul interviului realizat la sediul instituției. De cele mai multe ori copilul este invitat la ședința Comisiei și este ascultat într-un birou separat, cu acordul, dar în lipsa părinților. Opinia copilului se consemnează într-o declarație care se anexează la materialele cauzei și se i-a în considerare în procesul adoptării concluziei.

Conform p.4.10 din Regulamentul-cadru de activitate a Comisiei pentru protecția copilului aflat în dificultate din cadrul Direcției municipale pentru protecția drepturilor copilului și direcțiilor pentru protecția drepturilor copilului din sectoarele mun. Chișinău, deciziile/avizele aprobate de Comisie sunt perfectate de către secretarul executiv și eliberate, în cel mult 10 zile, contra semnătură, persoanelor vizate în aceste acte, iar în anumite cazuri, după necesitate, expediate prin poștă.

În practică, după examinarea obiectivă a cazului autoritatea tutelară se expune printr-un aviz care se prezintă direct în instanța de judecată. O astfel de practică deseori conduce la amânarea ședinței de judecată pentru că părțile nu au reușit să ia cunoștință cu avizul-concluzie sau să-și exercite dreptul de contestare la comisia ierarhic superioară, adică la Comisia pentru protecția copilului aflat în dificultate din cadrul Direcției municipale pentru protecția drepturilor copilului. În acest sens, se recomandă avocaților ca înainte de ședința de judecată să solicite de la autoritatea tutelară copia avizului-concluzie pentru a se pregăti pentru ședință și, după caz, pentru a-și exercita dreptul de contestare. Pentru a facilita procesul de apărare în cazurile non-penale, vă prezentăm la pct. 3.4 al prezentei lucrări un model de cerere adresată autorității tutelare și datele de contact ale direcțiilor de protecție a copilului în anexa nr. 2.

s 3.4 Model de cerere cu privire la eliberarea avizului-concluzie

Direcția pentru protecția
drepturilor copilului, sect. Buiucani

Adresa juridică: str. Mihai Viteazul nr.2, mun. Chișinău

CERERE

/cu privire la eliberarea copie de pe avizul- concluzie/

Prin prezenta, avocatul _____, adresa juridică _____, tel. _____, reprezentantul reclamantei **Tărnăcop Feodosia** în cauza civilă examinată de Judecătoria Cimișlia la cererea cet. **Tărnăcop Feodosia** către **Tărnăcop Feodosiu** cu privire la decăderea din drepturile părintești, solicit eliberarea unei copii de pe avizul-concluzie întocmit de autoritatea tutelară în cauza civilă enunțată.

Conform Regulamentului-cadru al Comisiei pentru protecția copilului aflat în dificultate din cadrul Direcției municipale pentru protecția drepturilor copilului și direcțiilor pentru protecția drepturilor copilului din sectoarele mun. Chișinău, pentru exercitarea atribuțiilor sale Comisia din sector adoptă decizii/avize care pot fi modificate/anulate de Comisia ierarhic superioară a DMPDC și, ulterior, contestate conform legislației în vigoare.

Ședința de judecată este stabilită pentru data de _____. Pentru a acorda posibilitatea de valorificare a dreptului de contestare (în caz că reclamanta își mani-

festă dezacordul cu avizul eliberat de dvs.) depunem prezenta cerere prin care solicit eliberați o copie de pe avizul concluzie întocmit de către autoritatea tutelară în cauza civilă la cererea lui **Tărnăcop Feodosia** către **Tărnăcop Feodosiu** cu privire la decăderea din drepturi părintești.

_____2015

Avocat/ă _____

§ 3.5 Cum are loc ascultarea opiniei copilului în procesele non-penale?

Legislația procesual civilă nu conține reglementări concrete, detaliate ale procedurii obișnuite de ascultare/audiere a copilului în procedurile non-penale. Codul de procedură civilă conține doar dispoziții legale procedurale dispersate, circumscrise anumitor proceduri speciale de ascultare.

Asemenea dispoziții sunt indicate în art.218 alin.(2) CPC, care prevede, în cazuri excepționale, când trebuie constatate unele circumstanțe ale pricinii, că instanța judecătorească poate dispune, printr-o încheiere, ascultarea minorului în camera de deliberare, fără ca părțile sau alte persoane să fie de față.

Lipsa unor reglementări concrete și detaliate ale procedurii obișnuite de ascultare/audiere a copilului în procedurile non-penale face posibilă ascultarea copilului în sala de ședință, dacă sunt îndeplinite celelalte condiții referitoare la persoanele care trebuie să fie prezente la audierea acestuia.

Participarea copilului la judecarea cauzelor civile presupune și intrarea acestuia în locul destinat desfășurării ședinței. De regulă, ședințele se desfășoară în săli mari, dotate cu mobilier de culori închise, sobre. Persoanele ce participă la actul de justiție, judecători și avocați, poartă uniforme și mantii. Aceste elemente pot declanșa sentimente de teamă, de inhibiție, mai ales dacă copilul participă pentru prima dată într-un proces.

De aceea, este deosebit de util ca pentru examinarea cauzelor non-penale cu implicarea copiilor să fie aleasă o sală de dimensiuni mai mici, care să fie mobilată cât mai simplu, în culori calde, dotată cu tehnică de înregistrare audio, precum și cu anticamere care să permită așteptarea fără ca copiii să fie puși în situația de a asista la diverse situații ce ar putea să-i afecteze emoțional (ex. să fie prezent la escortarea inculpaților pe holurile judecătoriilor, să fie martor la discuții în contradictoriu dintre justițiabili etc.).

Atmosfera în care va avea loc ascultarea copilul trebuie să fie lipsită de factori stresanți și de orice element de distragere a atenției copilului (ex. telefonul din biroul judecătorului care ar putea suna cu insistență în cursul ascultării). Cu cât

atmosfera va fi mai relaxantă, cu atât există mai multe șanse să se obțină cele mai relevante informații.

Indiferent de locul ascultării, participanții la proces trebuie să ia toate măsurile pentru a asigura copilului condiții în care acesta să poată să-și expună opinia cu referire la litigiul ce-l privește, fapt pentru care se recomandă să informați instanța de judecată despre necesitatea asigurării acestor condiții.

Studiile psihologice demonstrează că unul dintre factorii care influențează memoria copiilor este contextul audierii. În acest sens, se recomandă avocaților ca la ascultarea opiniei copilului în cadrul proceselor non-penale să se conformeze art.218 alin.(2) CPC. În procesul de asistență se recomandă să faceți uz de modelul de cerere prezentat mai jos.

§ 3.6 Model de cerere cu privire la ascultarea opiniei copilului în conformitate cu art.218 CPC

Judecătoria Botanica

Adresa juridică: mun. Chișinău, str. N. Zelinski nr.13

Dosar civil nr. _____

Reclamant: _____

Avocatul reclamantului: _____

Părât: _____

Intervenient accesoriu: _____

CERERE

cu privire la ascultarea opiniei copilului în conformitate cu art.218 CPC

În procedura Judecătoriei Botanica, mun. Chișinău se află pe rol cauza civilă la cererea cet. **Târnăcop Crenguța** către cet. **Târnăcop Feodosiu** cu privire la determinarea domiciliului copilului și încasarea pensiei de întreținere a minorei **Târnăcop Agafița**.

Conform art.63 alin.(2) din Codul familiei, domiciliul minorului se stabilește de către instanța judecătorească, ținându-se cont de interesele și părerea copilului (dacă acesta a atins vârsta de 10 ani). Reieșind din faptul că **Târnăcop Agafița** a atins vârsta de 10 ani, considerăm necesar ca aceasta să-și expună opinia în instanța de judecată în legătură cu determinarea domiciliului său.

Având în vedere standardele naționale și internaționale cu privire la participarea copiilor în procese judiciare, considerăm că audierea copilului în prezența părinților ar putea genera dificultăți de exprimare și interacțiune cu instanța.

Totodată, atragem atenția instanței că **Târnăcop Agafița** se află la vârsta adolescenței, care se caracterizează prin vulnerabilitate emoțională crescută, dar și printr-un grad înalt de sugestionabilitate din partea adulților.

Potrivit prevederilor art.218 alin.(2) CPC, în cazuri excepționale, când trebuie constatate unele circumstanțe ale pricinii, instanța judecătorească poate dispune, printr-o încheiere, ascultarea minorului în camera de deliberare, fără ca părțile sau alte persoane să fie de față.

În conformitate cu prevederile **art.3 alin.(1) din Convenția ONU cu privire la protecția drepturilor copilului**, în toate deciziile care îi privesc pe copii, fie că sunt luate de instituții publice sau private de ocrotire socială, fie de tribunale, autorități administrative sau organe legislative, **interesele superioare ale copilului trebuie să fie luate în considerare cu prioritate.**

În cazul dedus judecății, interesul copilului reclamă posibilitatea de a-și expune opinia în cadrul procesului judiciar care îl privește și evitarea traumatizării suplimentare prin interacțiunea cu sistemul de justiție non-penală.

În contextul celor expuse, solicităm ca minoră **Tărnăcop Agafița** să fie audiată în condițiile speciale indicate în art.218 alin.(2) CPC.

Având în vedere cele expuse, în temeiul art.218 CPC solicităm:

1. Să fie audiat copilul **Tărnăcop Agafița** în lipsa părinților, cu participarea psihologului/pedagogului;

2. Să fie citat psihologul/pedagogul Direcției pentru protecția drepturilor copilului Botanica pentru a participa și acorda asistență instanței și copilului în timpul audierii minorei **Tărnăcop Agafița.**

Avocat/ă _____

_____2015

s 3.7 Care sunt etapele ascultării copilului?

Ascultarea opiniei copilului este un proces deosebit de complex, fapt ce determină necesitatea parcurgerii mai multor etape.

Audierea copilului include următoarele etape:

- pregătirea audierii;
- înștiințarea prealabilă a copilului;
- identificarea locului ascultării;
- determinarea timpului ascultării;
- identificarea persoanelor care trebuie să fie prezente în cadrul ascultării;
- pregătirea prealabilă a copilului;
- pregătirea prealabilă a persoanei ce va realiza audierea;
- audierea propriu-zisă;
- evaluarea ascultării.

Pregătirea audierii constă în desfășurarea, prealabil ascultării propriu-zise, a unui ansamblu de activități centrate pe asigurarea cadrului tehnic, informativ și psihologic al ascultării, destinate să asigure cele mai bune rezultate ale acesteia.

Pregătirea pentru audierea copilului se referă la două aspecte distincte. În primul rând, este relevantă pregătirea profesională a personalului implicat. În al doilea rând, această pregătire trebuie să privească toate datele disponibile referitoare la cazul în speță și să se refere la întocmirea unui plan de audiere a copilului. Astfel, planul trasează liniile directoare, fiind alcătuit din problemele ce urmează a fi elucidate în procesul de ascultare a copilului, cum ar fi: persoana ce reprezintă factorul de referință pentru copil, modul de participare a părinților la creșterea și educarea copilului etc.

În procesul de ascultare a opiniei copilului, în calitate de avocat al copilului se recomandă să adoptați o atitudine profesionistă, să dați dovadă de calm și respect, deoarece o abordare neglijentă, superficială, autoritară și formalizată poate induce copilului o atitudine de frică, nu una de încredere și cooperare.

Înștiințarea copilului reprezintă una dintre măsurile de asistare a copiilor, ce are menirea de a îmbunătăți comunicarea și înțelegerea procedurilor judiciare în care aceștia sunt implicați.

Identificarea locului ascultării. Această cerință impune găsirea unor spații prietenoase adecvate ascultării copilului. Sarcina de identificare a locației unde va avea loc audierea aparține instanței de judecată, dar apărătorul poate înainta obiecții și poate atenționa instanța atunci când audierea se desfășoară într-un mediu neconfortabil și, respectiv, poate cere înlăturarea inconveniențelor.

Determinarea timpului ascultării. La stabilirea datei și orei ascultării trebuie să se țină cont de programul zilnic al copilului, nefiind recomandată perturbarea programului cotidian de odihnă și alimentație. Totodată, la determinarea timpului ascultării urmează să ținem cont de nevoile specifice fiecărui copil în parte (ex. necesitatea respectării tratamentului zilnic). În fond, această responsabilitate ține tot de competența instanței de judecată, însă la momentul înștiințării despre data și ora la care va avea loc audierea avocatul este în drept a informa judecătorul despre programul copilului (dacă acest program ne este cunoscut ca rezultat al interviului cu reprezentantul legal al acestuia), astfel încât activitatea acestuia să nu fie întreruptă.

Identificarea persoanelor care vor fi prezente la momentul ascultării. Asigurarea unui climat adecvat pentru copil în timpul ascultării reclamă necesitatea identificării persoanelor a căror prezență este cerută de lege sau care sunt solicitate de copil. Asigurarea prezenței reprezentantului legal al copilului, a pedagogului sau psihologului este în sarcina instanței de judecată.

Pregătirea prealabilă a copilului constă în informarea lui prealabilă, în familiarizarea cu sistemul și procedurile judiciare în care va fi implicat.

Distanțarea emoțională față de unul din părinți sau membri ai familiei ori reticența provocată de atmosfera creată în familie, dar și existența unor amintiri neplăcute generate de neînțelegerile în familie pot genera situații de inhibare.

Având în vedere cele expuse, pentru a realiza ascultarea copilului în condiții de siguranță și încredere, se recomandă să:

- stabiliți o relație de încredere cu copilul în interesul căruia participați în proces;

- informați copilul despre scopul, modalitatea desfășurării și importanța audierii, precum și despre faptul că expunerea opiniei cu referire la situațiile care îl privesc este un drept și nu o obligație și că el are dreptul de a refuza să fie ascultat;
- informați copilul dacă audierea este înregistrată pe suport audio;
- nu sugestionați cu referire la ce urmează să spună copilul la audiere și să nu exercitați presiune pentru ca acesta să se expună în favoarea unei părți;
- apelați la ajutorul specialistului dacă nu puteți gestiona situația (în aspect de comunicare și interrelaționare cu copilul) și să informați instanța despre necesitatea intervenirii pe caz a unui specialist (ex. psiholog specializat în asistența copiilor).

Pregătirea prealabilă a persoanei ce va realiza audierea presupune două etape:

1) obținerea de către avocat a informațiilor relevante pentru ascultare, prin realizarea interviului cu clientul;

2) pregătirea psihologică a avocatului pentru ascultare.

Audierea propriu-zisă presupune realizarea succesivă a următoarelor subetape.

Audierea propriu-zisă:

- **stabilirea unui raport cu copilul**, care presupune realizarea unei legături psihologice cu acesta, în vederea unei comunicări constructive;
- **relatarea liberă** constă în expunerea nestingherită a opiniei copilului. Relatarea liberă presupune lăsarea copilului să spună tot ce știe privitor la litigiul ce se examinează. În timpul relatării libere copilul nu va fi întrerupt, întrucât acesta își pierde concentrarea mai repede decât adultul. Este indicat să se evite sugestiile de orice fel, aprobarea sau dezaprobarea afirmațiilor copilului, precum și manifestările de satisfacție sau mulțumire;
- **adresarea de întrebări**. Această subetapă constă în formularea de întrebări adresate copilului, în scopul clarificării anumitor circumstanțe importante pentru crearea tabloului faptic și justa soluționare a cauzei. La formularea întrebărilor urmează a fi utilizați termeni non-juridici cunoscuți de copil, raportați la cunoștințele, sentimentele sau opiniile sale proprii. Acestea trebuie să fie apte să cuprindă toate aspectele asupra cărora se doresc lămuriri suplimentare. Utilizarea excesivă a întrebărilor nu este totuși indicată în procedura civilă a ascultării copilului, pentru a nu-i crea impresia unui interogatoriu. Adresarea repetată a aceluiași întrebări poate determina copilul să devină circumspect cu referire la răspunsul oferit și să-și schimbe răspunsul;
- **încurajarea, responsabilizarea și canalizarea axiologică a copilului**. Încurajarea include acțiunile de susținere morală prin limbajul verbal și nonverbal;
- **încheierea ascultării** presupune finalizarea discuției cu copilul.

Evaluarea ascultării este etapa finală a procesului de ascultare a opiniei copilului. Rezultatele evaluării vor putea fi folosite de instanță la adoptarea și argumentarea hotărârii astfel încât aceasta să corespundă interesului superior al copilului.

Centrele prestatoare de servicii de asistență psihologică

Denumirea	Date de contact
Centrul Național de Prevenire a Abuzului Față de Copii	mun. Chișinău, Calea Ieșilor nr.61/2, MD 2069 fax: (+373 22) 74 83 78 tel.: (+373 22) 75 88 06, 22 75 67 87 E-mail: office@cnpac.org.md
Centrul de reabilitare a victimilor torturii „Memoria”	mun. Chișinău rctv@memoria.md; milapopovici@yahoo.com
Centrul Internațional „La Strada”	mun. Chișinău, C.P. 259 tel.: (+ 373 22) 23 49 06 fax: (+ 373 22) 23 49 07 Manager: <i>Tatiana Buianina</i> – psiholog e-mail: tbuianina@lastrada.md e-mail: Secretariat – office@lastrada.md
Asociația Obștească „Altruist”	e-mail: ceban.liuba@gmail.com tel.: 069379000

Centrele prestatoare de servicii pentru victimele violenței în familie

Denumirea	Date de contact
Asociația obștească „Refugiul Casa Mărioarei”	mun. Chișinău, șos. Hâncești nr.4 tel./fax: (+ 373 22) 72 58 61 e-mail: caps@mail.md
Asociația Familiilor MonoParentale (AFMP) Centrul de informare și consiliere pentru victimele violenței	or. Cahul, str. Republicii nr.35, bir.6 tel.: (+373 299) 2 09 84/ 079191203 e-mail: ao_afmp@yahoo.com
Centrul de Asistență și Protecție a Victimelor Violenței Domestice	mun. Bălți, str. 31 August nr.63 tel.: (+ 373 231) 2 63 57
Asociația Psihologilor „Tighina” Centrul Maternal „Pro Familia”	or. Căușeni, str. Ana și Alexandru nr.18 Director: <i>Tatiana Osadci</i> (+373 243) 2 67 21 Coordonator servicii: <i>Ludmila Afteni</i> tel.: (+373 243) 2 68 35, 2 24 50; 079436300 e-mail: ap_tighina@yahoo.com
Asociația Obștească „Încredere” Centrul Maternal „Încredere”	or. Cahul Președinte: <i>Elena Bacalu</i> tel.: (+373 299) 2 29 18, 069243704 e-mail: elenabacalu@yahoo.com tel.: Centru (+373 299) 2 34 87

Asociația Obștească „Artemida” Centrul Maternal „Ariadna”	or. Drochia Președinte: <i>Simion Sârbu</i> tel.: Centru (+373 252) 2 10 32, 2 10 33, 079824900 e-mail: simionsirbu@yahoo.com Coordonator servicii: <i>Câșlari Ina</i> 069488982; e-mail: cislari_ina@mail.md
--	---

Anexa nr.2

Direcția municipală pentru protecția copilului

	Denumirea	Date de contact
1	Direcția municipală pentru protecția drepturilor copilului	mun. Chișinău, str. A. Vlahuță nr.3 Șef Direcție – <i>Svetlana Chifa</i> tel./fax: (+373 22) 27 24 02 e-mail: dmpdcchisinau@mail.ru http://dmpdc.md/
2	Direcția pentru protecția drepturilor copilului, sect. Centru	mun. Chișinău, str. Bulgară nr.43 Șef Direcție – <i>Lidia Ștefăneț</i> tel.: (+373 22) 54 65 15, 54 72 27, 54 64 74 e-mail: dpdccentru@gmail.com
3	Direcția pentru protecția drepturilor copilului, sect. Botanica	mun. Chișinău, str. Teilor nr.10 Șef Direcție – <i>Victoria Ioniță</i> tel./fax: (+ 373 22) 76 35 86, 56 49 91 e-mail: directia.botanica@mail.ru
4	Direcția pentru protecția drepturilor copilului, sect. Buiucani	mun. Chișinău, str. Mihai Viteazul nr.2 Șef Direcție – <i>Tamara Lesnic-Râscoală</i> tel.: (+373 22) 29 52 24, 29 50 55,29 50 27 e-mail: dpdcbuiucani@yahoo.com
5	Direcția pentru protecția drepturilor copilului, sect. Ciocana	mun. Chișinău, str. Mircea cel Bătrân nr.16 Șef Direcție – <i>Maria Gribincea</i> tel.: (+373 22) 34 07 22, 34 00 31, 34 46 08 e-mail: dpdcciocana@gmail.com
6	Direcția pentru protecția drepturilor copilului, sect. Râșcani	mun. Chișinău, str. S. Lazo nr.27/1 Șef Direcție – <i>Sorina Miron</i> tel.: (+373 22) 29 34 67, 29 34 66, 29 34 68 e-mail: dpdcriscani@gmail.com

BIBLIOGRAFIE

1. Atasiei I., Ivănușcă N., Luca S., Luca C., Măgurianu L., Mighiu C., Muntean D., Stoieneț A., *Justiția pentru minori în interesul superior al copilului. Practici de lucru cu copilul victimă*. Asociația Magistratilor Iași, Organizația Salvați Copiii, Filiala Iași, 2008.
2. Bercheșan I., Dumitrașcu N., *Probele și mijloacele de probă*, Editura Ministerului de Interne, București, 1994.
3. Brain M. O., Anke van de Borne, Noten Th., *Combaterea traficului de copii în scopul exploatării sexuale*. Ghid de formare a profesioniștilor apărut în cadrul proiectului implementat de Organizația Salvați Copiii România.
4. Budeci A., Chintea Sv., Misail-Nichitin D., *Audierea copiilor victime – martori ai exploatării sexuale comerciale. Îndrumar practic pentru specialiștii implicați în audierea copiilor victime – martori ai exploatării sexuale comerciale*, Centrul Internațional pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Femeii „La Strada”, Chișinău, 2011.
5. Butoi T.B., Butoi I.T., *Tratat universitar de psihologie judiciară*, Editura Phobos Publishing House, București, 2003.
6. Catana T., Filat C., *Audierea copilului – victimă a abuzului în procesul penal*. Studiu apărut în cadrul proiectului „Copilările fără violență – spre un sistem mai bun de protecție a copilului în Europa de Est” cu suportul Nodoby Children Foundation (Polonia) și OAK Foundation. Chișinău: Centrul Național de Prevenire a Abuzului față de Copii, 2007.
7. Canțer O., *Audierea martorului. Îndrumar pentru avocați*. Chișinău, 2013.
8. Dolea I., Zaharia V., Țurcan A., *Identificarea și protecția copiilor vulnerabili sub vârsta răspunderii penale sau a celor în conflict cu legea penală*, Ed. Cartea juridică, Chișinău, 2013.
9. Mighiu C. ș.a., *Justiția pentru minori în interesul superior al copilului. Practici de lucru cu copilul victimă*, Asociația Salvați Copiii, Filiala Iași, 2008.
10. Luca C., *Audierea copilului abuzat/traficat în procedurile judiciare penale - Perspectiva psihologică*, în *Justiția pentru minori în interesul superior al copilului. Practici de lucru cu copilul victimă*, lucrare colectivă, Organizația Salvați Copiii, Filiala Iași, 2008.
11. Poalelungi M., Belei E., Sîrcu D., *Manualul judecătorului pe cauze civile*, Ediția a II-a, Chișinău, 2013.
12. Rotaru V., Zaharia V. ș.a., *Ghidul avocatului care acordă asistență juridică garantată de către stat copiilor în conflict cu legea*, Chișinău, 2013.
13. Roth-Szamoskozi Maria, *Protecția copilului*, Cluj Napoca, 1999.
14. Simboteanu D., *Audierea copiilor victime/ martori ai abuzului și neglijări*, Ghid pentru profesioniști, Chișinău, 2009.
15. Toma D T, *Psihologia martorului și tactica ascultării*, Editura Focus, București, 2005.
16. Zdrenghia V, Butoi T, „Ancheta judiciară din perspectivă psihologică”.